

Q. 1. Write the following in the form of a sentence.

(a) The temperature is 30°C below zero.

(b) The temperature is 10°C above zero.

(c) The temperature is 5°C below zero.

(d) The temperature is 15°C above zero.

(e) The temperature is 20°C below zero.

(f) The temperature is 25°C above zero.

(g) The temperature is 30°C below zero.

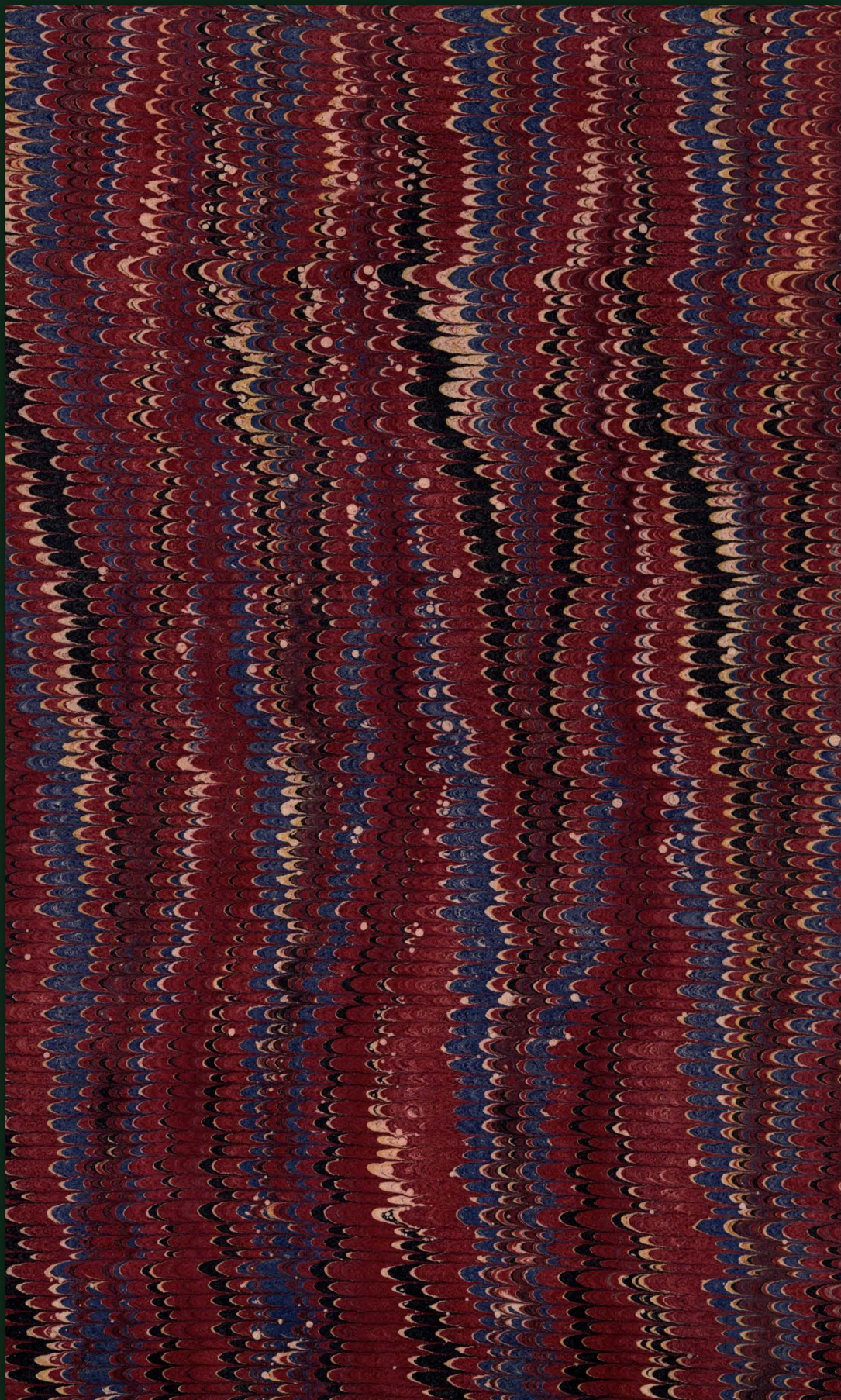
(h) The temperature is 35°C above zero.

(i) The temperature is 40°C below zero.

DK
59

*Kaphatók Nagel Ottó bizományos könyvkereskedőnél (Budapest, VIII., Muzéum-
körút 2. szám) és minden nagyobb vidéki könyvkereskedő útján.*

Magyar nyelvű kiadványok:

Állami és magánmésenek leírása. Ára 1 kor.
Állatok, állati nyerstermények és ragályfogó
tárgyak forgalmára vonatkozó rendeletek
magyarázata. Ára 1 kor.
Állategészségügyi Évkönyv 1896., 1898., 1899.,
1900., 1901., 1902. Ára kötetenként 2 kor.
A gyümölcsfák és szőlő kártevő rovarai. Ára
1 korona.
A madarak hasznáról és káráról. Ára 1 korona.
A méhészetről. Ára 1 korona.
Borhamisításnak és hamisított bor forgalomba
hozatalának tilalmazásáról szóló 1908: XLVII.
t.-cz. s annak végrehajtása. Ára 50 fillér.
Bosznia és Hercegovina mezőgazd. Ára 1 kor.
Duna és mellékfolyói mentén feltárt kőfejtő-
telepek leírása. Ára 2 kor. 50 fill.
Dunavölgy térképe. Ára 6 kor.
Édesvízi halászat és halgazdaság. Ára 1 kor.
Egészségi tanácsadó. Ára 60 fillér.
Fatyenyésztés. VI-ik kiadás. Ára 1 kor.
Gazdaczimtár. Ára 30 kor.
Gazdasági munkás- és cselédlakások. Ára 10 kor.
Gazdasági tudósítók évkönyve. 1907., 1908., 1909.
Ára 1 kor.
Gyümölcsfák kártékony hernyói irtása. Ára
20 fillér.
Közgazdasági tanulmányok. Ára 3 kor.
Luczerna és lóhere termelése. Ára 1 kor.
Hitelszövetkezetekről. Ára 40 fill.
Húspárolók és desinfektorok. Ára 20 fillér.
Kísérletügyi Közlemények. I., II., III., IV., V. évf.
Ára füzetenként 60 fillér.
Legújabb állami telepítések Magyarországon.
Ára 2 kor.
Magas-Tátra turista térképe. Ára vászonra
huzva 1 kor. 30 fill., egyszerű kiadásban
60 fillér.
Magyarország földmívelésügye 1901. Ára 1 kor.
1897—1903. évben. Ára 1 kor.

Magyarország gyomnövényei. Ára 3 korona.
Magyarország mésenei. Ára 1 kor.
Magyar mezőgazdasági közigazgatás. Ára 2
korona.
Magyarország vizeiről. Ára 5 korona.
Magyar pomológia (magyar és francia nyelven).
I., II., III. füzet. Ára egyenként 3 kor.
Mezőgazdasági termények hamisítása. Ára
60 fillér.
Mezőgazd. vezérfonál néptanítók részére. Ára
1 korona.
Mezőgazdasági statisztika. I. kötet ára 20 kor.,
II. kötet ára 30 kor., III. kötet ára 4 kor.,
IV. kötet ára 10 kor., V. kötet ára 8 kor.
Nemes fűz termelése. Ára 60 fill.
Nemzetközi madárvédelem. Ára 1 kor.
Népszerű természettan. Ára 1 kor.
Peronospora elleni védekezésről. Ára 30 fillér.
Pisztrángtenyésztés. Ára 30 fillér.
Rendelet a húsvizsgálatról. Ára 20 fillér.
Szőlészeti kísérleti állomás közleményei. II. köt.
Ára 6 korona.
Telepítési törvényjavaslat. Ára 1 kor.
Tagosítási törvénytervezet. Ára 2 kor.
Tehenek tögygümőkórja. Ára 50 fillér.
Termesszüink gyümölcsöt. Ára 40 fillér.
Törvényjavaslat a mezőgazdasági kamarákról.
Ára 20 fillér.
Törvényjavaslat a telepítésről. Ára 1 kor.
Útmutatás a komlót pusztító állatok irtására.
Ára 40 fillér.
Téli gyümölcs eltartása kamrákban. Ára 60 fill.
Vadór. Ára 1 korona.
Vezérfonál a phylloxera szőlőnek szénkénnel
való gyéritésére. Ára 40 fillér.
Vizitársulatokra vonatkozó statisztikai adatok.
Ára 1 kor.

Német nyelvű kiadványok:

Jahresbericht über das Veterinärwesen in Un-
garn 1896., 1898., 1899., 1900., 1901., 1902.
Ára kötetenként 2 korona.

Ueber die Kellereigenossenschaften. Ára 40
fillér.

OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

32/16
1909.

A m. kir. földművelésügyi minister kiadványai.

X/A/A
10. szám.

A TERMÉSZETI EMLÉKEK FENTARTÁSA

DARÁNYI IGNÁCZ

M. KIR. FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISTER

MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

KAÁN KÁROLY

M. KIR. ERDŐTANÁCSOS

Dk. 386

VIII

1851

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1909.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó... ..	7
Bevezetés	9
I. Általános rész	11
II. Természeti emlékek történeti vonatkozással :	
1. A történelem természeti emlékei, s a természet olyan tárgyai, melyekhez mondák, vagy regék fűződnek	16
2. A történeti nevezetességű helyek természeti diszei	21
3. A történeti események természeti emlékei	23
III. Természetrajzi, gazdaságtudományi vagy esztétikai jelentőséggel bíró emlékek ...	25
IV. A természeti emlékek fentartására irányuló tevékenység és annak törvényes szabályozása	36

1851

/1866/

ELŐSZÓ.

Jelen munka célja a természeti emlékek fogalmának, különböző fajainak és sokoldalú jelentőségének megismertetése mellett főleg annak vázlatos megállapítása, hogy hazánk milyenféle természeti emlékei várnak gondos őrizetre és törvényes védelemre. Ismertetve a külföldön ugy, mint hazánkban ezen a téren eddig kifejtett tevékenységet, körvonalozni kívántuk egyszersmind azokat az irányelveket, a melyek a természeti emlékek fentartása érdekében a jövőre nézve követendők lennének.

Fejtegetéseink támogatására példákat hozunk fel. Mi sem természetesebb, minthogy az a szűk keret, mely rendelkezésünkre állt, nem engedte meg, hogy a fentartandó természeti emlékek összességének teljes képét és ne csak vázát adjuk.

Leginkább olyan példákat hoztunk fel, melyek a nagy közönség előtt ismertebbek, népszerűbbek. Főleg az elvontabb természetrajzi tudományok keretébe tartozó természeti emlékeknél nem láttuk szükségnek a részletesebb ismertetést, annyival is inkább, mert az egyes szakmák hivatásos művelőire vár az a feladat, hogy a most kínálkozó alkalommal megjelöljék mindazt, a mit e tudományágak nézőpontjából fentartandóknak tartanak.

Felhozott példáink jó részét az irodalomból meritettük. Vannak közöttük bizonyára olyanok is, a melyek azóta már megsemmisültek, többé fenn nem állanak. Ilyen esetek megállapítása a sajnálat érzése mellett bizonyára arra fogja serkenteni a szives olvasót, hogy a még meglévő természeti emlékeinket gondos védelmébe fogadja.

Bárki is vegye kezébe e kis munkát, ne a hiányait keresse, de lássa benne a kezdeményező lépést ahhoz az akcióhoz, melynek sikere érdekében az egész társadalom szives közreműködésére számítunk.

A közvetlenül beszerzett adatokon kívül a következő irodalmi munkák és közlemények szolgálták a tanulmány alapjául:

Bund Károly: A tipikus erdei növényzet megóvása. Erdészeti Lapok. 1908. III. f.

E. M. K. E.: Uti kalauz Magyarország erdélyi részében.

Erzsébet királyné emlékfái. A földművelési minister kiadványa 1899.

Filárszky Nándor dr.: A lúczfenyő alakváltozásai. Erdészeti Lapok 1900. X. f.

Gabnay Ferencz: Élő szobrok. «A Kor». 1907. 20. sz.

Hanusz J.: A fák birodalmából.

Hanusz J.: Füben, fában.

Pesti Hirlap: Magyarország legöregebb fái és faóriásai. 1907.

Sajó Károly: Az östermészet kincseinek megmentése. (Természet-tudományi Közlöny 1905. XII. f.)

Szerednyei: Tisztes fák. Erdészeti Lapok. 1908. V. f.

Várnai Sándor: Hires fák életéről. Erdészeti Lapok. 1908. V. f.

Baum-Album der Schweiz. 1896.

Conwentz H.: Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung.

Conwentz H.: Gesetzliche Vorkehrungen betreffend den Schutz der natürlichen Landschaft und die Erhaltung der Naturdenkmäler.

Conwentz: Beiträge zur Naturdenkmalpflege.

Dimitz L.: Gesetzliche Vorkehrungen betreffend den Schutz der natürlichen Landschaft und die Erhaltung der Naturdenkmäler.

Dimitz L.: Über Schutz der Naturdenkmäler in Österreich (Österreichisches Verwaltungsarchiv. 1907).

Dimitz L.: Grüne Zeit- und Streitfragen. 1903.

Dr. Klein L.: Charakterbilder Mitteleuropäischer Waldbäume.

Mielek E.: Die Riesen der Pflanzenwelt.

Siefert X.: Gesetzliche Vorkehrungen betreffend den Schutz der natürlichen Landschaft und die Erhaltung der Naturdenkmäler.

Fr. Stutzer: Bayerns grösste Bäume.

Schlickmann E.: Westfalens bemerkenswerte Bäume.

Wildbrand: Schutz der Naturdenkmäler. (Allgem. Forst- und Jagd-Zeitung. 1903.).

Delville M.: Mesures legislatives tendant à la protection des paysages et à la conservation des beautés naturelles.

BEVEZETÉS.

A szünetlenül előrehaladó kultúra és az emberi szükségletek kielégítésére irányuló gazdasági tevékenység nagy mértékben átalakítja a föld felületét.

Minél korábban indult fejlődésnek és minél nagyobb fokra hágott valamely ország földművelésügye és ipara, annál követelőbbben lép előtérbe a természeti kincsek védelme.

Korunk széditően rohamos fejlődése legtöbb helyütt szinte váratlanul éles ellentétet teremtett a kulturális kérdések és a természet háztartásának érdekei között, s ujabban majd minden kulturállamot arra kényszerített, hogy e kérdéssel a maga nagy fontossága szerint, de sürgősen foglalkozzék.

A modern kultúra ugyanis sok tekintetben oly egoistikusan és oly könnyörtelenül bánik el a természeti alkotásokkal, hogy a védelem és mentés munkája halaszthatatlan!

Kormány-akciónak társadalmi tevékenységgel párosulva kell mielőbb közrehatnia arra, hogy a kultúra és a természet háztartásának éles ellentétei lehetőleg kiegyenlítést nyerjenek.

Ez nem jelent állásfoglalást a kultúra haladásával szemben. Csak a természet alkotásának kiméletét kérik annak barátai a haladó kulturától. A természet háztartásának olyan megbecsülését, a milyent a kulturhistóriai és nemzettörténelmi, a szociális és nemzetháztartási, az etikai és esztétikai érdekek, a tudományos és mindennapi élet szükségletei, tehát a legfontosabb kulturális feladatok szolgálata is megkíván.

A természeti emlékek fentartásáról, a természeti táj védelméről, a természet háztartásának kiméletéről, sőt nem egy helyütt gondozásáról, istápolásáról van szó.

A kulturállamokban már szinte évszázadok óta kialakult és törvényalkotásokban is kifejezésre jutott az a felfogás, mely szerint a természet legfontosabb tényezőjéül az erdőt tekintik. Ezért a természet védelme is

első helyen az erdőben, vagy annak alkotó elemeiben jut gyakorlati kifejezésre.

Az erdő talaja, növény- és állatvilága sok helyütt még elég jelét viseli magán annak az ősz eredetiségnek, mely a mező-földről majdnem teljesen eltűnt s keretében a természet növény- és állatvilága, sőt a közetformációk látványosan szép alakulásai is a legjobb védelmet találják.

A mindennapi élet is erre mutat: az erdőbe megy, vagy legalább is egy fa árnyában telepszik meg az ember, ha a létért való küzdelemben kifáradva, a «szabad természet» ölében üdülni, pihenni, szórakozni kíván.

Könnyen kimagyarázható ebből, hogy az a tekintélyes mozgalom, mely a természeti emlékek fentartása és a természet alkotásainak védelme érdekében nemcsak Európában, de az új világban is megindult, a társadalmi szervezeteken kívül legtöbb helyütt első sorban is az erdőgazdaság szolgálatát kívánja igénybe venni.

Hessen nagyhercegség, mely először hozott törvényt a természeti emlékek védelmére, az erdőgazdasági hivatalokat jelölte meg azok gondozásának ellátására.

Az amerikai Egyesült Államok nagyszerű erdőrezervátumainak és látványos nemzeti parkjainak ügyét újabban teljesen az Unio földművelésügyi ministeriumának erdőgazdasági osztálya intézi.

A mikor a múlt esztendőben ez a fontos kérdés először került internacionális fórum elé a mező- és erdőgazdák Wienben megtartott nemzetközi kongresszusán, ott is az erdőgazdasági osztályba utalták; négy referens világította meg ott több oldalról a kérdést, melyhez sokan szóltak hozzá és a mely még a jövőben is nem egy internacionális kongresszus érdekes tárgya lesz.

Mindez eléggé igazolja az erdőszetnek nemzetközileg elfogadott illetékességét a természeti emlékek fentartására és a természeti táj védelmére vonatkozó kérdésekben.

I. Általános rész.

A természeti emlék és természeti táj külön fogalmak. A természeti emlék szűkebb, a természeti táj tágabb körre terjed.

A «természeti táj» (natürliche Landschaft) a természeti alkotások gyűjtő fogalma, a «természeti emlék» (Natur-Denkmal) ujabban alkalmazott körülírása egy, modernül csak nem rég kialakult, bár az emberiség lelkületében régen élő fogalomnak.

Az a gondolat ugyanis, hogy az ember a természet valamely látványosan szép, esetleg ritka alkotását megőrizze, régi; mert hiszen e nélkül a természeti emlékek bizonyos változatai nem igen maradtak volna reánk. A körülírás azonban minden nemzet nyelvében új, mert új a forma, a keret, a melyben a fogalom kialakult.

A műemlék és természeti emlék hasonló alkalmazásu megjelölések; így a műemlék körülírás helyessége és magyarossága a természeti emlék megnevezésnek polgárjogot biztosít nyelvünkben.

Az emberi alkotás műremekeiből alakul ki a műemlék fogalma. A természet bizonyos látványos, vagy tudományosan érdekes alkotásait nevezük természeti emlékeknek.

Ha egy kö-obeliszket, egy falifestményt, egy több százados templomot, vagy várat a műemlékek közé sorozhatunk, akkor egy faóriás, egy erdő-részlet, egy ritka vagy kihalófélben levő növény- vagy állatfaj, egy szép közetalakulás stb. a természeti emlék nevet joggal viselheti.

Mindkettőnek egyenlő szerepe lehet és van kulturhistóriai és nemzet-történelmi jelentőségben.

Szociális tekintetből¹⁾ a természeti emlékeknek még nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk. A szélesebb néprétegek ugyanis jobban reá vannak utalva a természeti alkotásokra, mint a műalkotásokra. A mint tehát műemlékek védelméről lehet és van szó, sőt van törvényekben

¹⁾ Dimitz: «Grüne Zeit und Streitfragen» I. Wien. 1903. Perles.

Dimitz: «Über Schutz der Naturdenkmäler in Österreich.»

biztosított gondoskodás is, ép úgy lehet szó természeti emlékek védelméről és kell, hogy törvények is védjék a természet szép és becses alkotásait.

Hessen nagyhercegség volt az első, mely «nemzeti emlékek védelmé»-re hozott és 1902. évi október 1-ével életbe lépett törvényben a természeti emlékek fentartásáról is gondoskodott.

E törvény egyenjogúságot biztosít a természeti emlékeknek a műemlékek mellett azzal, hogy a nemzeti emlékeként az épületi emlékeket (Baudenkmäler), régiségeket (Altertümer) és természeti emlékeket (Naturdenkmäler) jelöli meg s azok fentartásáról egyenlő értelemben gondoskodik.

A természeti emlék fogalmát egyik cikkelyében ez a törvény így írja körül:

«A földfelület természetes képződményei, mint vízfolyások, sziklák, fák és hasonló egyéb olyan dolgok, a melyek fentartása történelmi, vagy természettudományi okokból, vagy a tájkép szépségének, esetleg eredetiségének megóvása érdekében kívánatos», természeti emlékek tekintendők.

Ez a körülírás manapság már nem igen felel meg a kialakult nézeteknek.

Igaz ugyan, hogy a természeti emlék fogalmát nemzetközileg elfogadható formában körülírni bajos. Kizárja ezt egy s más nemzetnek az a sajátos felfogása, melylyel természeti emlékként jelöl meg olyat, a melyet más nemzet ilyenül talán nem ismer el. E mellett minden nemzet tényleg meglévő természeti kincseinek változatai szerint kénytelen maga részére a természeti emlék fogalmát megszabni.

Vannak mégis bizonyos, már általánosan kialakult felfogások, melyek nem elégszenek meg a természeti emlék fogalmának azzal a szűk keretével, melyet a hesseni törvény idézett pontjában megállapít, midőn gondoskodik egyes fáknak természeti emlékként leendő fentartásáról, de egy erdő látványos, vagy ritka faállománya, egy őserdőrészlet stb. ezen a körülírásán már kívül marad.

Poroszországban, a hol még nem jutottak törvényalkotásig, a természeti emlékek fentartása érdekében kiadott kormányrendelet «az ország természetének jellegzetes alakulásait», főleg pedig azokat, «melyek őseredeti helyükön találhatók» jelöli meg természeti emlékként. «Lehetnek ezek tájrészletek, vagy a földfelület alakulásai, esetleg a növény- vagy állatvilág maradványai».

E körülírás már tágabb teret ölel fel és nem hágja át a természeti emlék fogalmának határait. Meghatározása azonban szerintünk merev és hiányos, mert csak az őseredetinek, az emberi kéz közbejötté nélkül létesültnek kel védelmére; s a hesseni törvény körülírásától eltérőleg nem fogadja keretébe pl. azokat a természeti alkotásokat, melyek történeti nevezetességük miatt akkor is kiméletet érdemelnek, ha egykor emberi kéz közbe-

jöttével kerültek is jelen helyükre. Így például egy ősi fa, mely alatt Rákóczi Ferencz fejedelem sokat időzött, nekünk természeti emlék, még ha be is igazolható, hogy úgy ültették oda.

Kizárja pl. a porosz meghatározás azokat a természeti ritkaságokat, melyek ha nem is őseredeti helyükön fordulnak elő, mégis gondos őrizetünket igénylik. És így tovább.

Dimitz Lajos, nyug. cs és kir. osztályfő, az osztrák államerdészet volt vezetője már pótolta e hiányokat a természeti emlékek azon körülírásában, melyet a mező- és erdőgazdák 1907. évi wieni nemzetközi kongresszusán különös tetszéssel fogadott előadásában fejtett ki.

Szerinte természeti emlékként volnának tekintendők és különös védelembe fogadandók a földfelület, vagy a föld mélyének természeti képződményeiből olyan fák, sziklák, szikla-csoportok, vizek, barlangok stb., a melyek fentartása természettudományi és esztetikai tekintetből, vagy a népmondákra és regékre való figyelemmel közérdekből kívánatos. A védelem e természeti emlékek környezetére is ki volna terjesztendő.

Hasonló védelemben volnának részesítendők bizonyos olyan területek, melyek az őstermészet képét, vagy életviszonyait mutatják be, mint őserdők, őstőzeglápok, ritka növények lelőhelyei stb.; történeti emlékek, melyeket valamely természeti képződmény (fa, szikla) örökít meg; ellenben zárt helyeken (kertekben, parkokban, temetőkben stb.) lévő természeti emlékekre ez a védelem nem volna kiterjesztendő.

Ez a körülírás sem fedi ugyan egészen, de legjobban megközelíti azt a fogalomkört, melybe a mi adott viszonyaink között a természeti emlékek meghatározása illeszthető.

Véleményünk szerint ugyanis hazánkban a természeti emlékek védelmének ki kell terjednie:

1. a történeti vonatkozású természeti emlékekre.

Ezek lehetnek:

a) a történelem természeti emlékei s a természet olyan tárgyai, melyekhez mondák vagy regék fűződnek;

b) a történeti nevezetességű helyek természeti diszei;

c) a történeti események emlékére ültetett fák, facsoportok és erdőrésztetek, vagy az ilyen események emlékére érintetlenül fentartandó természeti alkotások (erdő, facsoport, fa, szikla stb.);

2. azokra a természeti emlékekre, melyek természetrajzi, gazdaságtudományi, esztetikai vagy egyéb jelentőségük miatt becsesek s így fentartásuk nemzeti érdekből indokolt.

Ilyenek:

a) őserdők vagy olyan erdőrésztetek, melyek az őseredeti származás jellegét viselik magukon;

- b) ritka méretű fák erdőállománya, csoportja vagy egyes példányai;
- c) erdőrészetek bizonyos fanemből ritkábban előforduló és főleg gazdaság-tudományi nézőpontból érdekes elegyben;
- d) ritka vagy bizonyos vidéken kihalt fanemeket magukban rejtő erdőrészetek, ilyen fanemek egyes csoportjai vagy egyes példányai;
- e) más ritka növény, valamint állatfajok és azok lelő- és tenyészhelyei;
- f) tudományosan érdekes közet-alakulások és azok környezete;
- g) östözeg-lápok és tőzeglépek részletei;
- h) esztétikai vagy egyéb nézőpontokból különösen értékes természeti alkotások (sziklák, vizesések, tavak stb.);
- i) természeti különlegességek, látványosságok, természeti torzképződmények stb. és azok környezete.

A lehetőségig megjelölve ekként azokat a tárgyakat, melyek hazánkban természeti emlékeknek lennének tekintendők, nem nehéz ezek fogalmát a magunk részére egy általános meghatározásban körvonaloznunk. Szerintünk a természeti emlék a föld felületén vagy annak mélyében a természet bármely világába tartozó minden olyan természeti alkotás, vagy annak bármily változatban és arányokban csoportosult összessége, mely vagy történetileg becses, vagy tudományosan értékes, esztétikailag kiváló, bármi okból ritka, esetleg látványos, vagy pedig arra hivatott, hogy idővel a természeti emlék becsével bírjon.

A természeti táj ismert fogalom.

Akármilyen kis keretben, vagy a szem akármilyen nagy látókörének határán belül a természeti háztartás rendjének és esztétikai hatásának megfelelő minden természeti képződmény a táj védelemre érdemes természeti képének alkotó része.

A kulturális fejlődés csak a természet munkájával összhangban, tehát csak akkor lehet egészséges és tartósan eredményes, ha az emberi alkotások nem a természet romjain, de a természeti alkotások keretében foglalnak tért; ha az emberi tevékenység a természeti erőkből szedhető haszon biztosításánál nem feledkezik meg a természet tiszteletéről; ha nemcsak túl nem hajtja a természeti erők tartós teljesítő képességét, hanem a természet háztartásának rendje szerint, a természetben örökké szépek és felülmulhatatlannak becsülése, ápolása, sőt fejlesztése mellett végzi munkáját.

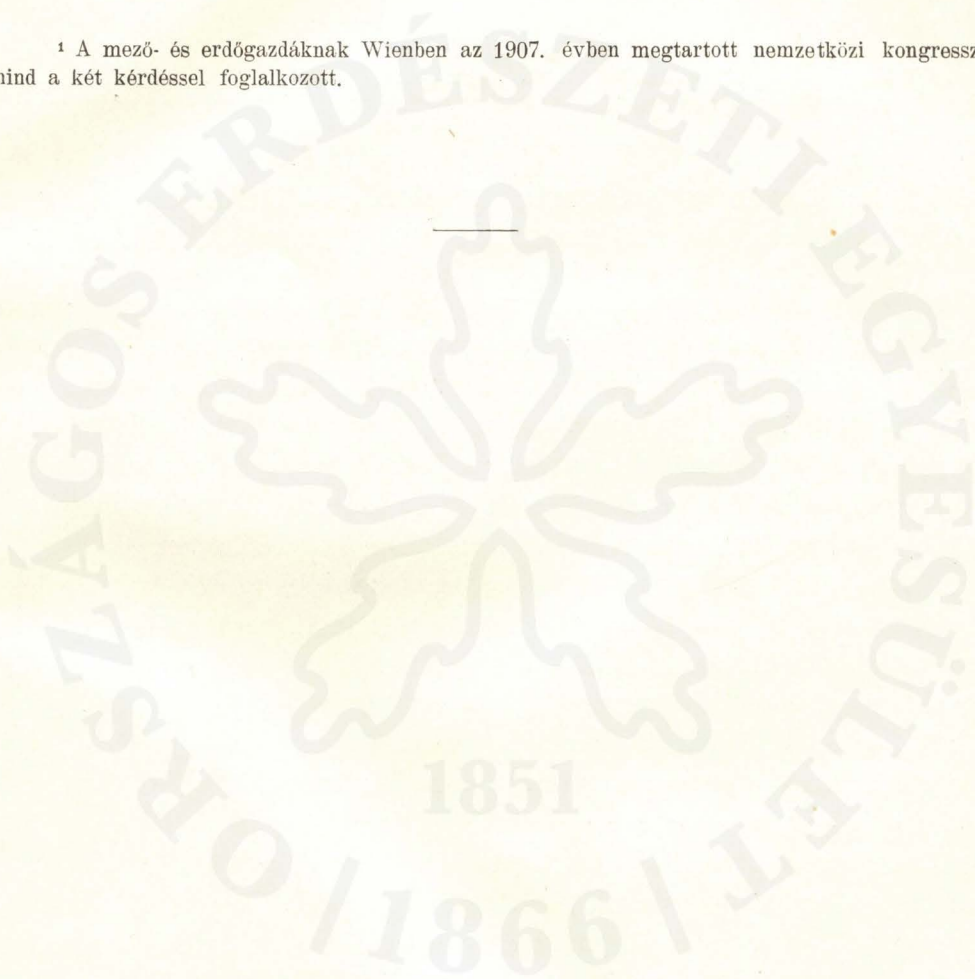
A míg tehát a természeti emlékek fentartására irányuló törekvésnek az a célja, hogy bizonyos természeti alkotások érintetlenül tartassanak fenn minden idők tiszteletére, a természeti táj védelmének célja az emberiség kulturális tevékenységének olyan irányítása, hogy az ne zavarja meg a természet háztartásának rendjét, hanem a természeti erők okszerű

használása, a természet kultusza, a természeti táj védelme és gondozása mellett haladjon fejlődésének egészséges útján.

Szükségesnek tartottuk e magyarázatot, hogy e két kérdésnek, bár rokon, de nem egyértelmű voltára világot vessünk és esetleges félreértéseknek elejét vegyünk.

A jelen munka csak a természeti emlékekkel és azok fentartásának kérdésével foglalkozik.¹

¹ A mező- és erdőgazdálkodásnak Wienben az 1907. évben megtartott nemzetközi kongresszusa mind a két kérdéssel foglalkozott.

II. Természeti emlékek történeti vonatkozással.

1. A történelem természeti emlékei, s a természet olyan tárgyai, melyekhez mondák vagy regék fűződnek.

Művelt nemzetek szinte versenyeznek egymásközt a történelmi múlt kultuszának fejlesztésében. Mindent elkövetnek, hogy a nemzeti múltért való lelkesedésnek s vele a nemzeti önérzet nagyra növelésének a nép legszélesebb rétegeit megnyerjék.

A történelmi múltért való lelkesedés összeforrasztja a nép legellentéte-
sebb elemeit és hihetetlenül megedzi a nemzet erőit. Csodát művelő hata-
lommá lesz, a mikor a nemzet létérdekei forognak kérdésben.

Nemzetünk lángoló szeretettel csüng dicsőséges történelmi múltján. Sokszor is volt rá utalva, hogy a múlt emlékeiből merítsen erőt a jelen küzdelmeihez s jövőben való bizalomhoz. Ezért nagy a magyar néplélek-
nek a fogékonysága is a nemzeti történelem iránt. Regéit, mondáit leg-
többször ehhez fűzi. Kormánynak és társadalomnak egyaránt kötelessége,
hogy e mélységes talajban a nemzeti múlt kultuszát, s vele a nemzeti
önérzetet is nagyra nevelje.

Ádáz harcainkban, a tatárral és törökkel, meg azután folytatott küz-
delmeinkben sok és jeles emlékeink estek áldozatul. Főleg a műalkotások
dőlték romba, vagy jutottak prédául. Nagy és dicső multunkkal azért nem
áll arányban történelmi emlékeink száma. Nem főleg a műalkotások. De
nagy egészben legalább tudjuk azt, hogy mi maradt ránk, s kegyelettel
gondozzuk őket.

Megdöbbentő azonban, hogy nemzeti történelmünk természeti emlé-
keiről tudomásunk alig van. Összeírva nincsenek. Szervezett gondozásnak
nem tárgyai.

Azok közül a természeti emlékek közül, melyeket nemzeti történel-
münk dicső vagy szomorú emlékei szenteltek fel, egyikkel-másikkal talán
törődnek egyesek, a környék, vagy egyesületek. Jól, vagy felületesen.

Ideig-óráig, vagy maradandóan! De sok, a legtöbb gondozás nélkül van átengedve az enyészetnek, műveletlen, vagy kapzsi kezek rombolásának.

Itt egy hatalmas faóriáshoz, ott egy sziklacsoporthoz, amott egy tó környékéhez, egy hegyi forráshoz fűződnek történelmi emlékeink. A fának alágyujt a pásztor, vagy kivágja a tudatlan gazdálkodás, a sziklát lerombolja valamely építő spekuláció, a várhely erdőkörnyékét kipusztítja a kapzsiság, s történelmünk természeti ereklyéi hova-tovább, rohamosan kerülnek az enyészet prédájára.

Igy vagyunk azokkal a természeti ereklyékkel, melyekhez nemzeti irodalmunk emlékei fűződnek; vagy a melyeket történelmi mondák, regék tettek érdekessé. Pedig még azok a természeti emlékek is, melyekhez csak népmesék, regék vagy mondák fűződnek, megbecsülendő nemzeti kincsek, mert erőforrásai a nemzeti kultúra fejlesztésének.

Avagy nem érdemli-e a nemzet legszentebb kegyeletét trencsényi Csák Máté bajmóczy vén hársa? Egy egész történelmi könyv! Állítólag 1301-ben ültette a Mátyusföld hatalmas dinasztája. Ez alatt a hársfa alatt tartott országgyűlésen mondott le Mária királynő a koronájáról férje Zsigmond javára. V. László idejében a cseh hussziták lázongó szónoklatai hangzottak el lombjai alatt. Mátyás az igazságos fényes lakomát rendeztetett alatta. Bocskay István, mint választott király ott országgyűlést tartott. II. Rákóczi Ferencz pedig annak hatalmas sátorát ekkép emlegette leveleiben: «Datum sub tilia nostra Bajmocensi» (kelt bajmóczy hársfánk alatt).¹

A diósgyőri török mogyorófa (*Corylus colurna*) állítólag a XIV. század közepéről való. Gyakorta időzött alatta Mária királynő atyjával Nagy Lajossal és férjével Zsigmonddal. Tehát az 1363—1387. évek közti időnek ma is élő krónikása.²

Az akarattjai magaslat öreg szilfáját, Dunántul e szép és látványos természeti emlékét az 1532. évi kenesei országgyűlés már ott találta. Mint Eötvös írja, a Batthyány, Tahy, Zalay, Nádasdy, Majláth, Csányi, Botka, Forgách, Apponyi, Zay, Pósa, Horváth, Mérei, Kövály, Kisfaludy, Boronkay, Niczky, Littkey, Bessenyei ma is élő nemzetségek őregei, főbbjei az akarattjai szilfa alatt poroszkáltak el, mikor a kenesei országgyűlésre gyülekeztek.³

A Bukóczy nyitravármegyei községben levő óriás hársfát történelmi kutatások szerint Mátyás király uralkodása idején ültették Berencs várának urai. Annyi azonban okmányilag bizonyos, hogy Bukóczy község alapításakor meg-

¹ Természettudományi Közlöny 1897. 452—453. old. Hanusz: Füben-fában. 78. old.

² Törzskerülete 2½ méter. Magassága 10 m. Képét közli a Természettudományi Közlöny 1897. évi 449. lapja és a Turisták Lapjának 1900. évfolyama. (Hanusz: «Füben-fában» 1905.).

³ Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül. Hanusz: Füben-fában. 56. és 73. old.

volt. A vár urai, a Nyáryak az ő bukóczi jobbágyaikhoz intézett rendelkezéseikben sokszor használták e kifejezést: «a mi jobbágyaiknak a hársfa alatt».¹

Trencsénben Kohanócz környékén áll Illésházy nádor (1606) kedvelt szabina boróka-fája. Másutt cserje, ott fenyőnyi szálfá.²

A zborói hársak, melyek csak legutóbb kerültek a magyar állam tulajdonába, a nemzet szent ereklyéi. A Rákóczi-család kedves fái voltak. Rákóczi György ekkép keltezte leveleit: «Datum Zboroviae sub centum tiliis» (kelt a zborói száz hársfa alatt).

Bartók Lajos így énekel a hársokról:

«Vegyülve itt fenyők gyász illatába,
A hársfavirágok lelke leng elő,
E hársfához kötötte paripáját
A fejedelem s táborzó bajnoki,
Zászlóit a lombok közé plántálták
S tépték virágát, harcra szállva ki.»

Bazinban, a csukárdi völgy tölgyesét az teszi történelmileg nevezetessé, hogy alattuk táborozott II. Rákóczi Ferencz serege.³

Bodrog-Sárán kegyelettel őrzik azt az 1·8 m. vastag Rákóczi-fát, mely alatt a fejedelem táborozott. Szegszárdtól délre a csatári patak partján az országút mellett áll a Balogh-fája néven nevezetes nagy szilfa. Béry Balogh Ádámot, II. Rákóczi Ferencz híres tábornokát, 1711. okt. 29-én alatta fogták el a császáriak.⁴

Csallóköz Gomba községében az Udvarnokyak ősi kastélya kertjében látható az a 2¹/₂ méter átmérőjű tölgyfa, mely alatt II. Rákóczi Ferencz Bécsujhelyből történt szökése után töltötte az első éjszakát.⁵

Máramarosban pedig az urmezei határban áll az öreg szilfa, mely alatt II. Rákóczi Ferencz utolsó ebédjét költötte el Lengyelországba való bujdosása előtt.⁶

Megbecsülést és gondozást érdemelnek azok a természeti emlékeink is, melyekhez történelmi mondák, szálahagyományok, vagy népregék fűződnek.

¹ Eredetiben tótul: «Nasym poddanym pod Lipou Reuss». L. a Tót Muzeum-Egyesület Évkönyve IV. évfolyamának 36 lapján. Pesti Hirlap 1907.

² Alatta most is ott áll az öles átmérőjű palakőasztal, melyen a dominium mostani urának őse leszámolta elődjének a 3 milliót aranyban. Hanusz: A fák birodalmából. 274—275. oldal. Fűben-fában 76. oldal.

³ Pesti Hirlap: Magyarország faóriásai és legöregebb fái, 1907. VI. 17. Hanusz István: Fűben-fában. 1905. 76 old.

⁴ Erdészeti Lapok és Hanusz István: Fűben-fában. 1905. 79. old.

⁵ Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hirlap. 1907. VI. (Horváth István).

⁶ Erd. Lapok 1881. II. f. 127. o. Hanusz: Fűben-fában. 1905. 80. old.

Hunyadmegyében Körösbánya mellett, a czebei hatalmas tölgyről az a nép hagyománya, hogy a honszerző ősmagyarok pihentek meg alatta.¹

A Nógrád vár romjai közelében álló hatalmas hársfáról is azt regélik, hogy honfoglaló őseink már ott találták volna.

Egy tót ballada elzengi róla, hogy:

Turul madár rászállott a Lippára,²
Feltűzték a Hunger zászlót a várra,
Kunócz főur lett már Naugrád gazdája,
Folkus³ bíró lett a tótok birája.

Nyitra városa mellett a Zobor hegyen álló öreg tölgyfára akasztották fel a monda szerint a honfoglaló magyarok Zobor vezért, a kit három napos ütközet után foglyul ejtettek.⁴

Csallóközben Vajka körül található ősi somfákról az a nép hiedelme, hogy azokat Szt. István király ültette.⁵

A Zsitva és Duna torkolatánál van egy óriási tölgy, melyről azt tartja a néphagyomány, hogy hatalmas lombsáтора alatt kötötték 1608-ban a zsitvatoroki bétét.⁶

A tiszolcz-murányi ut mentén (Gömörm.) Murány községtől 2—3 kilométernyire, forrás táplálta tavacska mellett áll egy, még egészen ép óriás hársfa, mely alatt a népmonda szerint Széchy Mária, a murányi Venus gyakran megpihent, miután a forrás vizében megfürdött. A forrást a nép ma is Széchy Mária-forrásnak hívja.⁷

Máza mellett Baranyában mutatnak egy hatalmas tölgyfát, melynek legmagasabb ágára ragadta fel egy holló a néphagyomány szerint a gyermek Hunyadi Jánosnak a királytól kapott aranygyűrűjét. A gyermek nagybátyja lötte le biztos kézzel a tolvaj madarat, s csak így került meg a gyűrű.⁸

Erdélyben a görgény-régeni ut mentén mohos lapályon emelkedtek Rákóczi fái. Azok a tölgyek, a melyekről ma is sok rege él a nép ajkán.⁹

Hontmegyében, Hegybánya község közvetlen közelében áll egy 110—130 éves tölgy, melyről a korona felső részét az 1849. évi január hó 21-én

¹ Törzsét 6—7 ember alig öleli át. Hanusz: Fűben-fában. 1905. 67. old.

² Lippa magyarul hársfa. Derekát 5—6 ember alig fogja át.

³ Folkus bíró: Fülel ura. Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hirlap. 1907. VI. Szászner Ignác.

⁴ Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Tótlipesei Fabricius Ede. Pesti Hirlap. 1907. VI.

⁵ Hanusz István: Fűben-fában. 1905. 67. old.

⁶ Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hirlap. 1907. VI. 9.

⁷ Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hirlap. 1907. VI. 16.

⁸ Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Strausz I. Pesti Hirlap. 1907. VI. 16.

⁹ A jámbor székely szentül esküszik rá, hogy alig néhány éve dőlt ki azok egyikének oldalából a még Rákóczi korában belészorult labancz. A másik tölgynek szárított makkjával meg Ráthonyi lövöldözte a görgényi várból a németet.

ott lefolyt ütközet alkalmával az ellenség ágyugolyója letörte. Azóta kipótolta a koronájában esett sérelmet a tölgy. A hazafias bányász nép ma is kegyeletben tartja ezt a fát, s az ütközet napjának évfordulóján zenével vonul ki e helyre, s a rajta elhelyezett kis szent képet mekoszoruzza.

Pojána Mörul mellett a Buza la Nedej hegyen mutogatják Bem fáját, melyhez a hagyomány szerint az oláhok a tábornokot kötözték, hogy legyilkolják. Más hagyomány Kmettyt hozza ebbe a nehéz helyzetbe, a melyből az ulánus tiszti ruhában megjelent Bem szabadította volna ki.¹

Kohanócson Trencsénmegyében kilencz juharfa van egygyé növe, melyhez a néphagyomány érdekes mesét fűz.²

A szádelői regényes völgy görbületénél állott Ugró nevü vár szomszédságában levő platánokhoz is kedves rege fűződik.³

Nem kevésbé érdemelnek tiszteletet és kívánnak gondozást azok a természeti emlékeink, melyek az irodalom vagy a művészet kiváló alakjai valamelyikének nevével kerültek kapcsolatba.

Badacsony mellett a Rózsakőnél áll az a diófa, melynek lombjai alatt Kisfaludy Sándor a Himfy-versek egy részét írta.⁴

Áll még a fűzfa, melyről Petőfi 1849-ben galyat metszett botnak, mikor a tordai hasadék megtekintésére indult, s az út sziklás volta miatt támasztékra volt szüksége.⁵

Eperjes mellett a czemétei erdőben gonddal őrizik azt a bükkfát, melybe Petőfi Sándor nevét véste.⁶

Mutogatják Besnyőn azt az óriás tölgyfát, melynek lombsátora alatt Feszler Ignác Aurél a volt kapuczinus szerzetes német nyelven, de magyar szívvvel írta meg Magyarország történetének egy részét.⁷

Ismertettünk a sok közül néhányat; olyanokat, a melyekről már az irodalom is megemlékezik.

Sokkal több van előjegyzésünkben, de nem itt a helye, hogy azokat

¹ Hanusz: Füben-fában. 1905. 64. old.

² Egy nagy ur a reformáció kezdetén fonta azokat össze, s azt mondá az új vallás követeinek: «Ha ezt elültetitek így és megéled, ha élő fa lesz belőle, akkor marad meg a ti vallástok is ebben az országban». S lett belőle egy élő kolosszus. Hanusz: Füben-fában. 1905. 74. o.

³ Endre lovagnak a várból kellett a szép Melanie keze elnyeréseért ahhoz a kastélyhoz ugratnia, melyet platánok öveztek. Endre megtette s a menyasszonyt hazavihette. A nép Ugró névvel ruházta fel a várat, mely a török hódoltságú idők zivatarai alatt úgy elpusztult, hogy ma nyoma is alig látható. Hanusz I.: A fák birodalmából. 1903. 194. old.

⁴ A Kisfaludy-család jegyes-párai ma is ott fogadnak hűséget egymásnak. Hanusz: A fák birodalmából. 1903. 243. old.

⁵ Megjegyezte azonban önérzetesen, hogy még addig fűzfával nem állott érintkezésben. Hanusz: Füben-fában. 1905. 107. old.

⁶ Petőfi állítólag Tompával és Kerényivel járt ott. Tompa Mihály egyik levele is megemlékezik a czemétei kirándulásról. Hanusz I.: Füben-fában. 1905. 107. old.

⁷ Ott ugyanis csak az első kötetet írta meg. A többi Oroszországban írta meg, minden kútától távol. Hanusz I. Füben-fában. 1905. 98. old.

mind felsoroljuk. Remélni merjük, hogy sokszorosán nagyobb azok száma, melyek csak ezután várnak összeírásra.

Ezeket a példákat csak fennebb nyilvánított állításainak, s velük a természeti emlékek jelentőségének bizonyosságául idéztük.

Igazolhatják már ezek a példák is szükségét annak, hogy azokat az ereklyéket, melyekhez a nemzeti történelmünk emlékei, mondáink, regéink fűződnek, fel kell kutatnunk, s gondoskodnunk kell róla, hogy martalékaivá ne váljanak.

2. Történeti nevezetességü helyek természeti diszei.

Hazánk számos, történetileg nevezetes helyét maga a természet fogadta kegyeletébe. Gondoskodott arról, hogy hosszú évszázadok során erdő telepedjék meg, s tisztos vén fák koronái boruljanak össze ott, a hol évezredes nemzeti multunk érdekes, sőt nem egy esetben nevezetes eseményei játszódottak le, vagy a hová még ezt megelőző idők emlékei fűződnek.

Főleg az összeomlott várak romjait óvta meg ily módon az utódok kegyelete számára.

Az erdő lombátorában, egy-egy magánosan álló terebélyes fában, mintegy a természet maga emelt templomot, vagy legalább emléket oly helyek fölé, melyekhez a történeti mult szomorú vagy dicsőségteljes eseményei fűződnek, s a melyeket a nemzet jeleseinek vére szentelt meg.

A történeti mult e kegyhelyeinek fáit joggal soroljuk ezért megbecsülendő természeti emlékeink közé; a mint hogy tisztelettel kell gondoznunk az oly fákat, vagy erdőrésztleteket is, a melyeket a közelebbi multban emberi kéz telepített valamely nevezetes helyen lejátszódott események emlékezetül.

A diósgyőri kincstári erdőgazdasági uradalom mocsolyástelepi erdősegeiben állítólag avar eredetű földvárak érdekes és néhol feltűnő ép maradványai vannak. Ma Leányvár, Majorvár, Alsó- és Felsőkecskevár néven ismeri azokat a nép. Szomszédai, melyek valaha a közeli, s manap községi legelőkül használt területeken álltak, szinte teljesen megsemmisültek, s csak a helyük tája hordja magán az egykori várak, a Latorvár, az Aranyosvár, a Halomvár emlékezetét.

Zólyom város erdőbirtokán a város felett elterülő hegyoldalnak a Garamra meredő lejtője fölött az erdő fái között megmaradt nyomokon terjedelmes várnak romjait ásták ki. A helyet pusztai várnak (puszti chrad) ismerte a nép. Hozzáértők úgy vélekednek, hogy az ősz slávok vára volt, melyet Bors és Huba vezérek foglaltak volna el hazátszerző csatáikban.

Írják,¹ hogy a szent László győzelméről híres Cserhalom ősi cser-tölgyeinek romjai megvannak még! Kötve hinnők ugyan, hogy a meglévő fák tanui lettek volna a nevezetes csatának, de bizonyára egyenes leszármazottaik, utódaik azoknak, melyek a dicső küzdelmet látták, s így leghivatottabbak arra, hogy minden időkre e nevezetes hely diszélül szolgáljanak.

A diósgyőri kincstári erdőgazdaságban lomberdők árnyában van a királyforrás, a mely mellett Mátyás király sokszor időzött vadászatai alkalmával. Ezek a fák is csak leszármazottaik azoknak, melyek a vadászatban kifáradt nemes király pihenőjét beárnyalták. De ma is szinte érintetlenül őrzik a helyet, a hol az igazságos fejedelem országos gondjaiban üdülést keresett.

Örmezőn, Zemplénmegyében, Rákóczi fejedelemnek 1705 november 20-án elhullt 6000 vitéze sirján hatalmas tölgyek nőttek.² Ültették-e azokat, avagy csak a természet gondoskodott róla, hogy a kegyeletes hely diszélül szolgáljanak, bajos volna megállapítani. De akárhogy is kerültek oda, meg kell hogy becsüljük őket.

Hunyadmegyében, a jaros-pesterei barlangról azt tartják, hogy a Rákóczihoz pártolt nemesség oda menekült, s ott Tidge elől elfalazva védte magát.³

A tótsóvári kincstári uradalom keczerpekléni erdőgazdasága Vartoska nevű erdőrészének fái árnyalják be a lipóczi váromot, mely állítólag a Keczer-család ősi fészke volt. A kakasfalvai kincstári erdőgazdaság fái pedig a Bodonyvár, a sósujfalusi vár romjait rejtik.

Brassómegyében az Alsó-Tömös szorosa melletti sziklacsúcs a «magyar Termophyle», hol 1849 június havában 1500 székely honvédjével Kiss Sándor ezredes 28.000 oroszszal szemben hősi halált szenvedett, hogy a magyar sereg zömének visszavonulását fődözze.⁴

Hosszu sorozatát emlithetnők fel történeti multunk kegyeletre érdemes olyan helyeinek, melyeket a természet fogadott gondjaiba, a mikor tiszteletre méltó környezetet és legtöbb esetben védelmet is biztosított nekik.

Az ilyen helyek felkutatása, környezetük gondozása immár a mi feladatunk. Érintetlen fentartásukról nekünk kell gondoskodnunk.

De megérdemlik ezt a gondozást azok a természeti alkotások is, melyek emberi kéz segítségével létesültek valamely történelmi esemény folytán emlékezetessé lett helyen.

Állítólag a majtényi sikon, az 1711-iki fegyverletétel helyén van egy öreg fa,⁵ melyet a kuruczkapituláció emlékére ültettek oda.⁶

¹ Hanusz: Fűben-fában 1905. 68. old.

² Hanusz: Fűben-fában. 1905. 79. old.

³ EMKE. kalauz 179. oldal.

⁴ EMKE. kalauz 261. oldal.

⁵ A leírás nem említi, hogy minő fa.

⁶ Pesti Hirlap. 1907.

Kapnikbányán, hol azelőtt az erdélyi határ kezdődött, 4 jegenyefa alatt egy köobeliszkbe helyezett kölap hirdeti, hogy «Anno 1717 usque hi fuerunt tartari»; egy másik emléktábla pedig ugyanezen az obeliszken Ő Felsége 1852-iki látogatását örökíti meg.

A keszthelyi első helikoni ünnepen 1818-ban, a jelen volt hölgyek fákat ültettek Gyöngyösi István, Kazinczy Ferencz, Csokonai Vitéz Mihály, Zrinyi Miklós a költő és Kis János tiszteletére és egyben a helikoni ünnepély emlékére.

Kolozsmegyében Dobrus közelében Funtinellán néhány fenyőfa jelöli a helyet, a hol 1849 július 13-án szomorú véget ért Vasvári Pál szabadsághősünk és társai elestek, s hol ma is pihennek.¹

A koltói (Szatmármegye) Teleki-kastély parkjában is áll még az öreg sofa, mely a Petőfi legboldogabb napjait látta, s mely alatt az ő egykori vendéglátó barátja, Teleki Sándor aluszsza örök álmát.

A Szeged melletti királyhalmi erdőöri iskolánál egy emlékoszlop köré négy tölgyfát ültettek Ferencz József királyunk Ő Felsége látogatásának emlékére.

Fel kell kutatnunk az ilyen kegyhelyeket, melyek nagy számban vannak hazánkban és gondozásba kell fogadnunk azok természeti diszeit.

Kegyeletes kezek minden idők emlékezetére telepítették vagy őrizték meg azokat s az ültetők nemes óhajtását szent örökségként kell fenntartanunk.

3. A történeti események természeti emlékei.

Szokássá vált újabban hazánkban is, hogy jelentősebb nemzeti eseményeket kiesebb helyeken emlékfákkal örökítenek meg.

Arad megyében, a pécskai kincstári erdőgazdaság gedusi² üzemsztályában élő tanuk állítása szerint 1848. év tanaszán a jobbágyság felszabeditásának emlékére a volt urbéresék közreműködése mellett 211 kat. hold területen körist ültettek.

Királyunk Ő Felsége ezüstmenyegzőjének 1879. évi április hó 24-én történt ünneplése alkalmából az országban számos helyen ültettek emlékfákat.³

Igy Budapest székesfőváros a Gellért-hegynék a királyi palota felé eső északi lejtőjén 25 juharfát, a báró Radvánszky-család borsodmegyei birtokának az alsóvadnai határban fekvő Várhely nevű erdőrészében 3 darab luczfenyőt és 2 darab amerikai hársat, Debreczen városa a Nagy-

¹ EMKE. kalauz.

² D üzemsztály 9. tag 63. erdőrészlet.

³ Beszámol róluk az Erdészeti Lapok 1879. évi XII. füzete.

erdőben 2 darab juhart, Lónyai Gábor zemplénavármegyei kistornyai uradalma Mogyorós nevű erdejének egy rétje közepén 32 darab tölgy-, hárs- és nyírfát ültetett e nap emlékére. Az Erdészeti Lapok 1879. évi XII. füzetében különben egész sorozatát közli a királyi pár ezüstmenyegzője alkalmából történt faültetéseknek.

Ültettek fákat néhai Rudolf trónörökösünk menyegzője emlékére is. Egy ilyen tölgyfa áll Kőszegen «1881. ápr. 30.» felirattal.¹

Néhai Erzsébet királynénk szomorú emlékezetét, ép úgy a nemzet 1000 éves fennállásának emlékét országSZerte ezrei az ilyen fáknak hirdetik.

Darányi Ignác földmivvelésügyi miniszternek az emlékfák ültetésére vonatkozó lelkesítő felhívásai és rendelkezései előre nem várt arányban találtak viszhangra.²

Kívánatos, hogy az ezekben megnyilatkozott kegyelet ne szűnjék meg a jövőben sem, sőt találjon táplálékot e tiszteletre méltó emlékek gondozásában és gyarapodjék velök időtlen időig.

¹ Mikor 1893. évi szeptember 18-án mellette Ő Felsége a király elhaladt, levette sapkáját, a jelen volt német császár pedig katonásan tisztelgett feléje. A közönség pedig az időre, amíg a menet a fa előtt elhaladt, felhagyott az éljenzéssel, hogy ne zavarja királya kegyeletét. (Hanusz István: Fűben-fában. 1905.)

² Lásd Erzsébet királyné emlékfái. A földmivvelési miniszter kiadványa. 1899.

1851

/1866/

III. Természetrizji, gazdaságtudományi vagy rokon jelentőséggel biró emlékek.

A kulturális tevékenységnek az a része, mely mindenek fölött haszonért dolgozik, annak a növény- és állatvilágnak biztosít teret, mely az emberi munkát legbusásabban jutalmazza. A többit kiirtja vagy pusztulni engedi. Az emberi kéz ilyen munkásságával azután nagy átalakulást szenved a föld felülete.

Európában nagy térfogaton sok évszázados, sőt több helyen évezredek volt e változás; más földrészekeken azonban, s főleg Amerikában és Ausztráliában, nagy területeken alig egy pár évtized alatt ment végbe.

Az őserdő, a maga tisztásaival, ingoványaival és lápjaival tért engedett a mezőgazdasági művelésnek. Az erdőt irtotta, az ingoványt lecsapolta, s a tisztásokkal egyetemben megművelte az emberi kéz. Állatvilágából pedig amit ki nem irtott, tova üzte, visszaszorította a még érintetlen rengetegekbe.

A kultúra ilyen terjeszkedésével azonban az erdő, az őstermészetnek ez a kimeríthetetlen tárháza, nemcsak térben veszített, de megmaradó része is hova-tovább átalakult, kivetkőzött eredeti mivoltából.

Először egyes értékes állatfajait pusztította ki az emberi kapzsiság. Ez főleg ott ment gyorsan, a hol a mezőföldek terjeszkedése hova-tovább szűkebb térre szorította az illető állatok tenyészvidékét. De pusztult ott is, a hol tenyészetének mérhetetlen térség állott még rendelkezésre.

Hazánkban pl. a hód nagy számban élt. De annyira vadászták, hogy minden példánya kipusztult. Kiveszett ugyan a hód Európa más részeiből is, mégis a hol csak egy keveset kimélték, mint a német Elba folyó mentén és a Rhône torkolatánál déli Franciaországban maradt még hirmondó belőlük. És ezek most a kimélet tárgyai.

Több hazai helynév, mint Hódmező-Vásárhely, Hódság, Hódtó, a hódtól nyerte nevét.

A bölény hazánkban legtovább az erdélyi részben maradt meg. De már onnan is régen nyoma veszett. Kipusztult Erópa többi részeiből is. Csak Oroszországban a bialoviczi erdőben őrzik végső maradványait és állatkertekben, meg vadaskertekben található még néhány példány, hová azt a bialoviczi erdőből sikerült betelepíteni.¹

Oszttrák földön a köszáli kecske úgy látszik végleg kipusztultnak tekintendő.² Az olasz alpokban még megővták egyes példányait a pusztulástól.

Észak-Amerikában a mult század hetvenes éveiben még több millióra volt tehető a bölényállomány, s ma az Egyesült-Államok egész területén csakis a «Yellowstone Park»-ban, é nemzeti védett területen él 2—300 példány.

Afrika elefántjai most vannak ilyen pusztítás alatt.³

Az őserdő egyébként is nagy átalakulást szenved az idők folyamán. A szünetlenül előrehaladó kultúra néhol pedig csak a féktelen emberi kapzsiság az ilyen erdőnek őstermészeti összetételét nagyban veszélyezteti.

Még azon a földön is, melynek az a rendeltetése, hogy rajta mindig erdő maradjon, s erdőgazdaságot üzzenek, nagy átalakuláson megy át az erdő.

Nem térünk ki az észszerütlen erdőpusztítás eseteire, az olyan erdőtaralásokra, melyeket a fékevesztett kapzsiság erdőgazdaságnak nem nevezhető keretben hajt végre.

Az erdőgazdaságok tanult vezetői is sok helyütt nagy változást idéztek és idéznek ma is elő az erdőföldön, a melylyel itt-ott megzavarták a természet rendjét. Mert volt idő, mely a természetestől nagyon elütő gazdasági rendszereket teremtett s a mely kivétel nélkül sablonos tarvágások mellett tarolta le az őseredetiségétől fanemben és korbán elegyes erdőt, hogy hegyvidéken egykoru és elegyetlen luczfenyőt, dombvidéken erdei fenyőt, sík földön tölgyet vagy hasonló fanemet és azt is kimért sorokban ültessen helyébe!

Különben annak az okszerű és manapság rohamosan térthódító erdőgazdasági rendszernek a keretében is, mely mindenütt ott, ahol indokolt a természet utánzását tűzte czélul, át kell alakulnia az erdőnek. Teljesen ős mivolta nem a legkedvezőbb állapot a gazdaság üzéséhez. Eltűnnek az erdő faállományának azok a feltűnően nagy korbelt ellentétei, a melyek az őserdőt jellemzik. El azok a nagy koronájú vén fatörzsek, melyek hasznot alig

¹ Sajó Károly: Az őstermészet kincseinek megmentése.

² Dimitz L.: Grüne Zeit- und Streitfragen.

³ Az Európába és Afrikába szállított agyarak szerint legalább 50.000 darabot lőnek évenként. Sajó Károly: Az őstermészet kincseinek megmentése. Természettudományi Közlöny. 1905. XII. füzet.

hajtanak. Kipusztulnak belőle az értéktelenebb fanemek (nyír, nyár, fűz), eltűnnek a ritkás helyek cserjéikkel, meg egyéb növényzetükkel. Kiszedik a korhadó és odvas, a rovar rágta fákat, melyek az őserdőben akárhány madár- és rovarfaj fészkelő- vagy tenyész- és buvóhelyeül szolgáltak. Feldolgozzák azokat, mielőtt értéküket vesztenék, vagy a földre dölnének, hogy ott elkorhadjanak. Szóval az erdő, melyben emberi kéz kezdi meg munkásságát, kivetkőzik ősi mivoltából.

Azért siet manapság az emberiség, hogy a még itt-ott rendelkezésre álló őserdőmaradványokat, a természet érintetlenül maradt látványos muzeumait kivonja az emberi tevékenység köréből és természeti emlékként érintetlenül fenntartsa.

Kivánják ezt tudományos és esztétikai érdekek és sürgeti az ilyen erdők kulturhistóriai és gazdaságtörténelmi jelentősége.

Az északamerikai Unio mutatott ebben a tekintetben legnagyobb-szerű példát.

Az amerikai őserdők és legnemesebb vadjuk, a bölény, rohamos pusztulása láttára elrendelte az Unio parlamentje, hogy bizonyos területek állat- és növényvilágukkal őseredeti állapotukban érintetlenül fenntartandók az utókornak és nemzeti parkoknak nevezendők.

Legnagyobb ezek közül a Yellowstone Park, mely az őserdő minden jellegét magán viseli. 2,288.000 acre (mintegy ugyanannyi magyar hold) területét mindenki felkeresheti, de abban sem vadászni, sem növényeket, sem állatokat, sem ásványokat gyűjteni, abból semmit elvinni nem szabad.

Észak-Amerika hatalmas bölényállományának el nem pusztult maradványa is ezen a területen talál védelemre.

Két csehországi őserdőmaradvány kihasítása az amerikaikat jóval megelőzte.

Az egyiket Buquoy György gróf 1838-ban alapította gratzeni uradalmának Tiergarten nevű védkerületében.

A másik az a sokat emlegetett ilyen ősemlék, melyet a Cseherdőben (Böhmerwald) néhai Schwarzenberg Adolf János herczeg 1858-ban hasított ki 154 hektár térfogaton, hogy a késő utókornak képet nyujtson egy őserdő növény- és állatvilágáról.¹

Ujabbán a nagyszabású amerikai példa hatása alatt mindenféle igyekeznek rezerválni ilyen ősemlékeket. Így Boszniában a közös kormány csak a legutóbb intézkedett, hogy az ottani őserdők nagyon megfogyatkozó maradványaiból bizonyos részletek érintetlenül tartassanak fenn az utókornak.

¹ 1870-ben az erdőterület felső részét egy orkán szétdulta. Manapság csak 47 hektár a térfogata.

A nyugoti államokban manapság természetesen már csak roncsok állanak rendelkezésre. Felkeresik azonban a nem emberi kéz közreműködése mellett létesült olyan erdőállományokat, melyek ha még nem is hordják magukon egészen az őserdő képét, de idővel azzá válhatnak. Kivonják ezeket minden használat alól, hogy a maguk eredetiségében maradjanak fenn.

Igy hasított ki Lichtenstein herczeg az Altvater vidékén egy 172 hektár ős-jellegű erdőt.

Auersperg herczeg krajnai erdőbirtokának minden gazdasági egységében fentartott bizonyos erdőrésztletet eredeti mivoltában.

A gazdaság üzemtervébe ezeket mint üzemen kívül álló erdőrésztletet jegyezték fel, a melyeknek az a czéljuk, hogy a késői utókornak képet nyujtsanak az egykori gotschei erdőkről.

Rothschild báró dürnsteini erdőbirtokán egy 460 hektár térfogatu erdőrészt vont el minden használattól.

Oldenburgban egy 48—67 hektár térfogatu erdőrészt kivontak a gazdasági üzemből, hogy mint neuenburgi ősjellegű erdőt őrizzék meg az utókornak.

Az egészséges uton haladó mozgalom azonban nemcsak kifejezetten ős- vagy idővel ilyenekké átalakulható erdőrésztletek, de olyan erdőállományok fenntartására is kiterjed, melyek ha talán nem is viselik magukon az őserdő jellegét, de faállományuk ritka nagy méretű. Kiterjed ilyen fák kisebb csoportjára, sőt egyes példányaira is; kiterjed olyan erdőrésztletek fenntartására, melyek bizonyos fanemek ritkábban előforduló és főleg gazdaság-tudományi tekintetéből érdekes elegeyből állanak; továbbá ritka, vagy bizonyos vidéken kiháló fanemeket magukban rejtő erdőrésztletekre, ilyen fanemek kisebb csoportjára, vagy egyes példányaira; más ritka növény- és állatfajokra és azok lelőhelyeire; tudományosan érdekes közetalakulásokra, barlangokra és azok környezetére; östözege-lápokra, esztétikai vagy egyéb nézőpontokból különösen értékes természeti alkotásokra és végül természeti különlegességekre, látványosságokra, torzképződményekre és azok környezetére.

Az Egyesült-Államok tiszteletreméltó példát mutattak a látványos méretű fák megmentésére akkor, a midőn a mammut-fenyő (Sequoia gigantea) utolsó látványos maradványát, az átlag 100 m. magas és 10 m. átmérőjű fenséges törzseket 100.000 acre (mintegy ugyanannyi magyar hold) területen megmentették a kereskedők kapzsisága elől.

Nemzeti parknak, megőrizendő kincsnek jelölték ki e területet, mely a Sequoia National Park nevet nyerte.¹

¹ Sajó: Az őstermészet kincseinek megmentése. Természettudományi Közlöny. 1905. XII. füzet.

Európában is jelentékeny a látványos méretű fák és ritkább fafajok megmentésére megindult mozgalom és tevékenység.

Lichtenstein herceg morva-sziléziai birtokán egy 143 hektár térfogatu erdőterületet rezerváltatott, mely a rajta előforduló *Salix herbacea*, *Juniperus nana* stb. fafajok révén érdemel figyelmet.¹

Németországi egyesületek és a közeli községek hordták össze a költségeket, hogy a lüneburgi pusztaságon paraszttulajdonban volt törpe nyirfaerdőt megvásárolják s ekképen biztosítsák fenmaradását az utókornak.²

A Harz-hegységben, a thalei erdőgazdaságban, a bode-völgyi lejtőkön levő s tiszafával alátelepült elegyes faállományu erdőrészeket kivonattak minden használat alól.

A drewenzwaldi erdőgazdaságban egy területet, melyet a bar-kócza borít, bekerítettek, mert az elterjedésének keleti határát alkotja. Ugyanonnan mint érdekes körülményt említhetjük fel, hogy az államerdészet egy törpe nyir benötte tözezes területet vásárolt meg, hogy mint természeti emléket megvédje, megőrizze.

Danzig város 1—3 hektár térfogatu területet rezervált, hogy egy tözezes ingoványt jellegzetes növény- és állatvilágával, valamint egy kis tavat ritka halfajtával fentartsa.³

Nyugat-Poroszországban Nielub és Sypniewo birtokosai külön megjegyeztették és gondozásba fogadták a már ritka *Pirus torminális* minden egyes példányát.⁴

Egyes látványos méretű, különleges növésű és ritka fajú fák, vagy más növények, ép úgy ritka állatfajok védelméről különben a nyugat országainak társadalma is lelkesen gondoskodik; sőt itt-ott már törvények is védnek egyes növény- vagy állatfajt, látványos közetalakulást vagy más természeti emléket.

Hosszúra nyulnék ismertetésünk, ha a példák egész sorozatára akar-nánk reámutatni.

Talán elégséges lesz felemlítenem, hogy Anhalt herczegségben Klieken és Neeken tulajdonosai szigorú és gondos védelmet nyújtanak az uradalmukban levő hód-telepeknek. Schweizban és Ausztriában a havasi gyopár és más havasi virágok, az osztrák alpokban a törpefenyő stb. törvényes védelemben részesülnek.

Ép így törvény tiltja a galicziai Kárpátok zergéinek vadászatát.

A voigtlandi turista-egylet gonddal őriz egy rendkívül nagy hegyi

¹ Dr. Conwentz H.: Gesetzliche Vohrkerungen betreffend den Schutz der natürlichen Landschaft und die Erhaltung der Naturdenkmäler.

² Dr. Conwentz mint fent.

³ Dr. Conwentz mint fent.

⁴ Sajó Károly: Az őstermészet kincseinek megmentése.

juharfát. Más egyesületek vándor sziklákat vásárolnak meg, hogy megvédjék azokat a pusztulástól.¹

Az esztétikailag kiváló és különösen értékes természeti alkotásoknak természeti emlékként való fentartásában is az Egyesült-Államok mutatta nekünk a legnagyobb példát akkor, a midőn Kaliforniában a 960.000 acre (majdnem egy millió magyar hold) térfogatu és manap «Yosemite National Park»-nak nevezett erdőtől csakis természeti szépségei miatt a kulturát kitiltotta, s minden időkre nemzeti védett területként tartották fenn.²

Franciaországban törvény gondoskodik arról, hogy a fontainebleaui erdőgazdaságnak egyes tájképileg látványosan szép és így esztétikailag kiváló becsü erdőrészletei a használattól elvonassanak és mint «series artistiques» minden időkre fentartassanak.

Dohna-Finckenstein gróf kelet-poroszországi birtokán a tavak segélyén az esztétikai hatás biztosítása érdekében összesen 41.75 hektár térfogatu erdőrészleteket vont ki a használatból és érintetlen fentartásukat rendelte el.¹

És így tovább.

Szóval a nyugoti országok kormányai és társadalma, egyesületek úgy mint egyesek olyan tevékenységet fejtenek ki a természeti emlékek védelme körül, mely nekünk bőséges tanulságul, utmutatásul, de mindenekfölött intő például szolgálhat.

Hazánk nagybecsü természeti kincseiből ugyanis sok van pusztulóban és még több semmisült már meg.

A mink van, annak megmentéséről késedelem nélkül kell gondoskodnunk, mert sok az a hely, a hol már csak maradványát lelhetjük fel a természet nagyszerü alkotásainak.

Főleg az őserdők és látványos méretü faállományok, ép úgy a természetes képződésü egyéb jellegzetes erdőalakok azok, melyek már hazánkban is rohamosan tért engedni kénytelenek a kultura haladásának, a gazdasági vagy egyéb magán érdekeknek. Ezek fentartásáról tehát sürgösen kell gondoskodnunk.

A Királyhágón tuli rész hires, de gyorsan apadó luczfenyveseinek állományaiból egyes jellegzetes részletek fenmaradását biztositanunk kell.

Meg kell óvnunk a Fáttra-hegység hatalmas méretü bükk, juhar és szilfa példányaival elegyes ősjegenyefenyveseinek azt a 8 hektárra tehető utolsó maradványát, melyet az erdőbádonyi kincstári erdőgazdaságban birunk.

¹ Sajó : Az őstermészet kincseinek megmentése.

² Sajó K. U. a.

³ Conwentz : Die Erhaltung ursprünglicher Waldbestände ; Vorschläge zur freiwilligen administrativen und legislativen Mitwirkung. 1907.

Fenn kell tartanunk nagyobb területet a beszterczenaszódi községi őserdők jegenyefenyővel elegyes luczosaiból. Az ungi ősbükkösök erősen fogyóban levő állományából, az alsó Duna ártéri őserdeiből stb.

Gondoskodnunk kell, hogy a horvát leszkováczi kincstári erdőgazdaság jellegzetes karszt erdeinek azon részleteiből, melyeket a 45—50 méter, sőt ennél is magasabb jegenyefenyők alkotnak, bizonyos területek érintetlenül megóvassanak.

Rezervációkat kell létesítenünk a világhírű szlavoniai tölgy- és köris-erdőállományokból, s a horvát beruházási alapnak a vasutvonal mentén, Vrbanje közelében elterülő azon tölgyeseiből, melyeknek párja Európában nem található.

A lipitói hegyek híres vörös fenyveseinek a teplicskai kincstári erdőgazdaságában rendelkezésünkre jutott maradványaiból, az Osztrovszky Vepor hegylánczatnak a Fekete-Garam vidékén elterülő azon jegenyefenyővel elegyes luczosaiból, melyek hektáronként közel 1000 tömör köbméter fatömeget szolgáltatnak, minden idők látványosságául fenn kell tartanunk bizonyos részleteket.

Gondoskodnunk kell, hogy a homoki erdőflórából, az erdei és fekete-fenyő előfordulási helyeiből, a magyar és molyhos tölgy tenyészetéből megőrizzünk annyit, a mennyit lehet.

Ki kell hasítanunk ilyen rezervációkat az erdőbádonyi (Zólyom vm.) és a zsarnócza-vidéki kincstári erdők tölgygyel elegyes jegenye, fenyvesekből, az Al-Duna-menti lejtők azon erdőrészeleiből, a hol a hárs a tölgygyel keverten fordul elő. És fenn kell tartanunk a szomolnoki kincstári erdőgazdaságnak azt az 5—6 hektár térfogatu erdőállományát, a melyben a hárs a lucz- és jegenyefenyővel elegyesen él. Annál inkább érdekesek az utóbbi erdők, mert a nyugat országában a hársnak ilyen természetes elegyei ismeretlenek.

Rezerválnunk kell a beszterczenaszódmegyei és a zólyommegyei azon erdőrészeletekből, melyek a tiszafának, valamint a vichodnai (Liptómege) kincstári erdőgazdaság azon erdőterületéből, mely a czirbolyafenyőnek természetes előfordulási helyei.

Fel kell kutatnunk, hogy fentarthassuk Krassó-Szörény megye hegyi erdőinek olyan részletét, a hol Hanusz szerint¹ a paratölgy (*Quercus suber*) s a lugos-vidéki erdők olyan faállományát, melyben a késői tölgy (*Quercus tardissima*) tenyészik. Ép ugy az orsovai kincstári és az Al-Duna-menti egyéb olyan erdöket, melyek a török-mogyoró (*Corylus colurna*) látványos méretü példányainak természetes előfordulási helyei.

Gondoskodnunk kell, hogy Fehértemplom vagyonszomsági birtoka

¹ Hanusz István : Füben-fában 1905. 39. old.

mész-szirtein a keleti gyertyán (*Carpinus orientalis*) és a *Syringa Josikaea* megfelelő térfogaton gondos védelmet találjanak.

Gondoskodnunk kell, hogy az erdőgazdaság keretén belül vagy azon kívül egyes látványos méretű fák, vagy facsoportok, ritka fa, vagy egyéb növényfajok különleges növésű, vagy egyébként érdekes fapéldányok védelméről és megmentéséről.

A magyar erdőkben még sok található ilyen. Erdőn kívül is sokat mentett meg a kegyelet az enyészettől.

Igy van pl. Pélmonostoron, Frigyes főherceg béklyei uradalmában, 2 kilométerre a pélmonostori uradalmi teleptől egy tölgyfa, melynek 7·15 méter a kerülete.¹

Nógrádmegyében Diósjenőn Piret báró tulajdonában van egy tölgy, melyet a leírás szerint 6 ember karja alig ölel át.² Fehérmegyében Pusztapettenden a Kenessey - család fehérmegyeyi ágának birtokán több ősrégi szilfa áll. A legerősebb az adott ismertetés szerint 12 méter kerületű és 29 méter magas.

Trencsénmegyében a Pruszkából Podhragy-Oroszlánkő felé vezető uton — amint írják — Magyarország egyik legvastagabb és legnagyobb hársfája áll. Derekat 6 ember nem bírja átkarolni; míg a löcse-késmárki országuton Löcsétől egy kilométernyire álló hársfa mintegy 6·5 méter kerületű.

Lelle somogy megyei község határában³ egy óriás fűzfa található. Kerülete 6·10 m. Magassága 20—25 m.

A kecskeméti határban az ughi révház előtt, a Tisza jobb partján 3 hatalmas fűz diszlik. Egyik 4·90, a másik 5·76, a harmadik 7·75 m. kerületű.

Zemplénmegyében Zétény község határában, Szirmay György gróf erdőbirtokán, közel a Latorcza folyóhoz egy 13·5 méter kerületű nyárfa található.

Komáromban az Erzsébet-sziget keleti végén áll egy fehér nyárfa (*Populus alba*), melynek törzse a földtől 60 cm. magasságban 7·86 m. kerületű. Magassága 40 m.⁴

Köszeg egyik nevezetessége a több százados óriási gesztenyefa, melynek 8·32 m. a kerülete.

Arad vármegye Vinyesd községében, a törvényhatósági ut szélén két hatalmas *Gleditschia triacanthos* diszlik, mely — mint jelentik — megérdemli, hogy fenmaradása biztosítottassék.

¹ Átmérője 2·27 m. Magassága 30 m. Fatömege 50 m³. Kora 250—300 év.

² A szájhagyomány szerint Árpád-korabeli emlék.

³ A Balaton partjától mintegy 3—4 órajárásnyira a régi szőlőhegyek tövében.

⁴ Korát 300 évre becsülik. A Természettudományi Közlöny 1897. évi 444. és 445. lapja adja a képét. 1790 márczius 3-án alatta égették el Csejthej István főszolgabíró kiküldetése mellett a József császár parancsára készült felmérési iratokat, még a határozatot hozó megyei közgyűlés tartama alatt. Azt beszéli a nép, hogy 1849-ben Klapka ennek ágai alatt tartotta irományait s hogy ott tartózkodott a békealkudozások idején.

De nemcsak a fákból, hanem cserjékből és más évelő növényekből is maradtak reánk természeti ritkaságszámba menő példányok.

Frigyes főherceg mosonmegyei birtokán a Dióerdőben egy repkény-óriás látható. A szép kuszó növény körülbelül 15 m. magas. Törzse 6 m. magasságig 54 cm. kerületű.

Szarvastól a Tiszamentén elterülő Bokros puszta agyagos legelőjén ősrégi vadkörtefák között hasonló koru barkócza galagonyák találhatók.¹

Különös gondozást érdemelnek már a tudomány nézőpontjából is azok a fák és növényritkaságok, melyeken különleges természeti jelenségek észlelhetők.

Ilyen például az a 60—70 éves tölgyfa, mely Nyitramegyében dr. Kállai Ármin elefanti birtokán van. A tulajdonos azt írta róla 1891-ben a Természettudományi Közlönynek, hogy a fa levelei örökzöldek. «Habár a mérföldekre terjedő erdőkben társainak már november hó óta csak kiszáradt levelük van» az ő fája «a legszebb egészséges lombbal diszlik». Szerinte a tűnemény hosszú évek óta szemlélhető.

Felső-Tárkány község határában Hevesmegyében van egy u. n. «kigyótölgy», melynek ágai sajátságos zezugos alakot öltenek.²

Löcse város «Kohlwald» nevű erdejében egy látványosan szép szomorú luczfenyő (*Picea excelsa* Link *lusus pendula* Jaques et Hering) található. Magyarországon a luczfenyő e válfajából vadon, mint természetes eredetű, eddig csak ezen egyetlen példány ismeretes az irodalomban.³ Nem tipusos *pendula*-alak, mert törzse ezenfelül még csavar-menetszerűleg is görbült és görbülése elszalagosodással (*fasciatio*) is jár.⁴

A szepesmegyei Káposztásfalvi vasuti állomástól mintegy $\frac{3}{4}$ órányi távolságra pedig egy oszlopos luczfenyő (*Picea excelsa* Link *lusus columnaris* Carrière) található, melyet a nép «csudafa» néven ismer és a mely a kladomániás luczfenyők egy ritka és meglepően szép alakja.⁵

Koburg herceg gömörmegeyi birtokán a Királyhegy lejtőjén a havas régióban luczfenyők találhatók, melyeknek oldalágai légi gyökereket hocsájtanak a földbe. Ez a jelenség különben nagy arányokban látható Zólyom-megyében, a zólyomlipcsei kincstári erdőgazdaság Studjencz nevű⁶ erdő-

¹ Hanusz a körtefákról és barkócza galagonyákról azt írja, hogy régiek, annyira mohosak és zuzmólepettek, hogy a közhiedelem nem alap nélkül tartja a honfoglalás idejéből származó ősöknek s ezért tisztelet tárgyai.

² A németországi erdőgazdák 1—2 bükkfán figyelték meg ezt a jelenséget. Arról, hogy hazánkban is lennének kigyó-bükkök, ez ideig nincs tudomásunk.

³ A luczfenyő e válfajából Németországban 5, Svédországban 2, Svájcban 3 és Bukovinában 1 vadon élő példányt ismernek.

⁴ Dr. Filarszky Nándor: A luczfenyő alakváltozásai. Erdészeti Lapok 1900. X. f. és Schiberszky Károly ismertetése által a Kertészeti lapok 1892. VII. k. 10. és 11. számában.

⁵ Dr. Filarszky Nándor: A luczfenyő alakváltozásai. Erdészeti Lapok 1900. X. f.

⁶ A gazdasági osztály, V. vágássorozat, 28. tag, 53. sz. erdőrészlet.

részében. Itt az erdőnek mintegy 2·5 k. hold kögörgeteges terepén hézagos a 30—40 éves luczfenyves. A csoportokat alkotó példányoknak a görgeteges hézagok felé nyuló oldalágai a kötörmeléken megtelepedő mohába bocsátják erőteljes légi gyökereiket.

Gondozást kívánnak azok a különleges és exotikus fa- és növényfajok, melyek ha régóta telepedtek is meg nálunk, de vadon élve ma is ritkaságszámba menők vagy érdekesekek.

Igy pl. Alsó-Fehérmegyében Remete községnek Monasteria nevű ház-csoportja és az ahhoz tartozó klostrom felett meredő sziklákon állítólag a Juniperus sabinoides, a borókának egy Görögországban honos válfaja tenyészik, melynek magvát valamikor a klostromban lakott gör. keleti barátok hozhatták magukkal.¹

Rezervációk volnának létesítendőek oly helyeken is, melyek ritkább flórájuk miatt a tudomány szempontjából érdekesekek.

Ilyenekül példaként említhetjük Szilágymegyében a Kapun² mészszirteit, s a Magas-Tátra bélai havasait, a hol a havasi gyopár (*Leontopodium alpinum*), a murányi vár körüli mészkőhegyeket, a hol a *Daphnae arbuscula* tenyészik stb.

Fentartanunk kellene olyan jellegzetes területeket, melyek az ország havasi flórájának hegyvidéki, előhegységi és dombvidéki flórájának típusai feltalálhatók. Fentartandó lenne ezenkívül egy tipusos alföldi szikes terület, a hol a *Salsola crispis*, *Aster*, *Statice* stb. tenyésznek. Egy futóhomokos részlet, melyet az *Ephedra*, a homoki *Dianthusok*, a *Salix rosmarinifolia*, *Iris arenarium*, *Colchicum arenarium*, *Alcanna tinctoria* stb. jellemezzék, s a mely egyúttal a tipusos állatvilág megvédését is jelentené. És így tovább.

Az östözeg-telepekből és tőzeg-lápokból, mint az östermészet hamisítatlan maradványaiából, melyek tudományosan is becsesek, megfelelő helyeken szintén fenn kellene tartanunk bizonyos alkalmas részleteket. Árva megye nagy tőzeg-telepe kinálkoznék talán erre.

A zólyomlipesei kincstári erdőgazdaság Mocsare nevű és mintegy 1000 m. tengerszín feletti magaslátán lévő 3 kat. hold térfogatu ösláp érdemes volna arra, hogy minden időkre érintetlenül fentartassék.

A pusztuló állatfajokat és azok tenyésző helyeit is gondos védelmünkbe kellene fogadnunk! Igaz ugyan, hogy nálunk az intenzivebb földmivelés jóval korábbi keletű, mint a sűrűbb lakosságú és fejlettebb kulturájú országokban; ennek sürgőssége tehát nálunk még nem oly égető, mégis a külföldi tapasztalatokon okulva, jó volna korábban gondoskodnunk, mint hogy elkéssünk vele.

¹ E. M. K. kalauz.

² EMKE. kalauz.

Példaként reá kell mutatnunk, hogy a tűzok nálunk apadóban van. Egyes sasfajok nagyon ritkulnak. A holló, mely a nyugoti országokban javarészt kipusztult,¹ nálunk is már kevés helyen található.

Azok a közetformációk, melyek nemcsak esztétikai, de főleg tudományos okokból érdekesek, különös gondozást érdemelnek.

Szováta szószirtjeihez hasonlót egész Európában csak Cordova (Spanyolország) mutathat fel.

A Detonáta gola Alsó-Fehérmegyében mindenesetre tudományosan érdekes és minden idők kiméletére érdemes közetformáció!

Az alsófehérmegyei Csáklya-falu fölött a Tyikujáta és Marjucze-szirtek között Herepei Károlytól felfedezett érdekes ókori telep és csigakövételek lelőhelyei szintén érdemesek a kiméletre.

Az esztétikailag kiváló helyeknek, hazánk diszeinek, érintetlen fentartása mindenesetre szintén elsőrendű nemzeti feladat. A magyar föld gazdag ilyen természeti alkotásokban. Törvényes védelembe fogadásuk sürgős, mert nem egyet e nemzeti kincsek közül az emberi kéz kiméletlen pusztítása fenyeget.

A sok közül ilyenek a Szentiványi-Csorbató, a tarpataki vizesés erdőkörnyékükkel, a látványosan szép Kazán-szoros az Aldunán, a kolozsmegyei csucsai szoros vizeséseivel és erdőkörnyékével. Brassóme gyében a tömösi és töröcsvári szorosok, Torda-Aranyosme gyében a tordai és runki hasadék. Háromszékmegyeében a Bikszád és Tusnád-fürdők között fekvő Szt. Anna-tó erdőkörnyékével és a Mohos-tetővel, annak tudományosan is becses lápjával, melyen a mocsári erdei fenyő (*Pinus uncinata*) és a nyír tenyészete érdekes.

Különös gondozásunkat kívánják végül közismeretűen híres barlangjaink, de főleg az olyanok, melyek bár a természet remekbe foglalt alakulásait vagy az őstermészet maradványait, emlékeit rejtik magukban, ma még jórészt elhagyatva vannak. Hazánkban sok van ilyen is; legtöbb a Királyhágon túli részen.

Hogy példákat említsünk, ilyen Kolozsmegyeében az oncsásza i Csontbarlang; Szolnok-Dobokában a kisnyiresi Ranku-szikla alatt a cseppkőbarlang; Szilágymegyeében a zsákfalvai Mithra-barlang. Torda-Aranyosban a bedellői cseppkőbarlang, a skerisorai jégbarlang és a runki cseppkőbarlang; Háromszékmegyeében a torjai kénes (büdös) barlang; Hunyadmegyeében a Petak mellékvölgyében a nándori barlang, a hol Téglás G. és Torma Zsófia a skót szarvas (*Cervus megaceros*) két agancsát s a praehisztórikus ember tanyáját találták; a kukukhegyi odu, a melyben ősemberi maradványokat találtak stb. stb.

¹ Szászországban 1868-ban látták belőle az utolsó példányt. Sajó: Az őstermészet kincseinek megmentése.

IV. A természeti emlékek fentartására irányuló tevékenység és annak törvényes szabályozása.

A természeti emlékek fentartása érdekében a külföld is csak ujabban fejt ki nagyobbarányú tevékenységet. Kormányok és törvényhozási testületek pedig alig egy évtizede foglalkoznak itt-ott ezzel a jelentős kérdéssel.

Az előző fejezetekben felhozott példáink igazolják, hogy voltak már régebben apostolai a természeti emlékek változatainak.

Egyik-másik főur öserdő-részleteket rezervált, mások a kiváló méretű fák kultuszát üzték és így tovább. Sőt bizonyos természeti alkotások védelmére egyes országok már régebben törvényes intézkedéseket is hoztak.

Mint már az előzőkben kiemeltük, az osztrák alpok tenyész-határán a törpefenyőt az irtástól, a havasi gyopárt a féktelen pusztitástól már régebb idő óta törvény védi.

Galicziában 1868. július 19-ike óta törvény tiltja a zerge vadászatát, sőt törvényes védelemben részesítik a mormotát is, hogy megvédjék a teljes kipusztulástól.

Franciaországban a fontainebleau-i festői tájak érintetlen fentartásának biztosítottak törvényes védelmet.

Tiszteletreméltó intézkedések ezek is! Igazolják, hogy itt-ott az emberiség már régebben ébredt arra a tudatra, hogy bizonyos természeti alkotásokat csak törvény és annak büntető határozatai védhetnek meg a végpusztulástól.

A természeti emlékeknek mai gyűjtőfogalmába tartozói természeti alkotások törvényes, vagy legalább is hivatalos védelemben fogadása iránt megindult mozgalom azonban csak a legújabb időkben keletkezett.

A kultúra rohamos terjeszkedése és rombolásai a kérdést végképpen megérlelte a cselekedetre. De talán nem csalódunk, ha az amerikai nagyszabású rezervációkról, az Unio hirhedtté vált nemzeti parkjairól léptenyomon olvasható közlemények hatásának tudjuk be, hogy a kultúr-nemzetek társadalma az egész vonalon szinte egyszerre hozta napirendre a jelentős kérdést.

Azok az egyesületek, melyek ilyen czélok szolgálatára alakultak, nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a természet alkotásai iránt mind nagyobb érdeklődést tanúsító társadalom felkarolja az ügyet; sőt a kormányok és törvényhozások figyelme is reá tereltesse a természeti emlékek fentartásának jelentőségére.

Franciaországban a «Société pour la protection des paysages», a francia «Touring Club», Belgiumban a «Société nationale pour la protection des sites et des monuments», a «Comité des amis des arbres», a «Société Namuroise pour la protection des sites», a belga «Touring Club», Angolországban a «Selborne Society» és a «National Trust for Places of Historic Interest and Natural Beauty» (Nemzeti bizottság a történelmileg nevezetes vagy természetileg kiváló helyek védelmére); Németországban a «Heimatschutz» nevű szövetség, melynek egyedüli célja, hogy a természeti emlékeket megmentse, vagy megmenteni segítse stb., nagyban buzgolkodnak e cél érdekében.

Amint már említettük, Hessen nagyhercegség volt az első, mely «a nemzeti emlékek védelméről» 1902. évi október hó 1-én hozott törvényben intézkedett a természeti emlékek fentartása iránt.

A porosz kormány 1906. évi október hó 22-én kelt rendeletével körvonalozta a természeti emlékek kormánybiztosi intézményének munkakörét.

Belgiumban Destrée és Carton de Wiart képviselők 1905-ben törvényjavaslatot nyújtottak be, mely minden üzemi vállalkozást kötelezni kívánt a természet szépségeinek kiméletére és arra, hogy a természeti alkotásokban az üzem okozta rombolásokat helyreállítsa.

Ezt az inkább a természeti táj védelmére, mint a természeti emlékek fentartására vonatkozó javaslatot csakhamar követte de Smet de Naeyer gróf törvényjavaslata, mely az államnak kisajátítási jogot kívánt biztosítani a kiválóan szép természeti tájak megvételehez.

A francia kamara 1906-ban hozott törvényt, amely a départementokat hatalmazza fel arra, hogy a kiváló természeti alkotásokat megszerezhessék, vagy tulajdonosaikat azok érintetlen fentartására kötelezhessék.¹

Svédországban is megindult a törvényhozás munkája a természeti maradványok védelmére.²

Az osztrák képviselőházban 1901. október hó 17-én Novák Gusztáv és társai nyújtottak be indítványt, hogy a kormány gondoskodjék a természet növény-, állat- és kőzetvilágába tartozó jelentősebb vagy különleges alkotások védelméről.

Az osztrák közoktatásügyi minister oltalmába fogadta az indítványt

¹ M. Delville: Mesures législatives tendant à la protection des paysages et à la conservation de beautés naturelles.

² Sajtó: Az őstermesztet kincseinek megmentése. Természettudományi Közölny 1905.

s a wieni tudományegyetem philosophiai karának tanárait kérte fel a kérdés tanulmányozására.

Ezek 1904-ben készültek el tervezetükkel.¹ Az osztrák közoktatásügyi ministeriumban azonban 1907-ig csak odáig haladtak ez ügyben, hogy a természeti emlékek leltárba foglalását vették tervbe, s a leltári anyag nyilvánosságra hozatalától tették függővé a kérdés további kialakulását.²

A magyar birodalom nagybecsü természeti kincseinek megvédésére is történtek tiszteletreméltó intézkedések a multban.

Az 1879. évi XXXI. t.-cz. az ugynevezett erdőtörvény azzal az intézkedésével, mely az elkopárosodás veszélyének kitett erdőrészeket véd-erdökként való kijelölését rendelte el, s azok letarolását nem engedte meg, nagyban hozzájárult a szépségükben kiváló természeti alkotások védelméhez és hazánk nem egy kiváló emlékét mentette meg az enyészettől.

Az 1883. évi XX. t.-cz. az u. n. vadászati törvény, mely a zergegida és a siketfajd-jércze lelövését teljesen eltiltotta, ezen érdekes állatfajok fenmaradásának törvényes védelmet biztosított. Horvátországban törvény tiltja a zerge vadászatát.

Turista-egyesületeink és ezek között első sorban a Kárpát-egyesületek régóta és nagy sikerrel buzgólkodnak hazánk természeti kincseinek felkutatása és azok fentartása körül.

Ujabbán a magyar kormányok gondossága is jelentékenyen hozzájárult hazánk természeti kincseinek fentartásához.

Darányi Ignác földmivelésügyi minister kezdette meg az akciót azokkal a birtokvásárlásokkal, amelyek révén a természeti emlékek egész sorozatát szerezte meg az államnak és így azok védelmét a legjobb kezekbe tette le.

A Tátrában nemzeti tulajdonná lett természeti kincsek, azok gyöngye, a szentiványi Csorbató erdőkörnyékével, ép így a zborói Rákóczi-birtok, történeti nevezetességü hársfasorával, természeti emlékeink legkiválóbbjai közül valók és mindenesetre megérdemlik a nemzet kegyeletes gondozását.

E nagybecsü természeti alkotások megszerzése által a leghathatósabban felhívta a kormány a társadalom figyelmét arra, hogy a természeti emlékek fentartása nemzeti érdek, melyet úgy a kormánynak, valamint a társadalomnak fel kell karolnia, s amelynek szolgálatában áldozatoktól sem szabad visszariadnunk.

Növelte a természeti emlékek kultuszát Darányi Ignác azokkal az intézkedésekkel is, amelyek révén boldog emlékü Erzsébet királynénk

¹ A Neue Freie Presse 1904. évi február 13-iki számának hiradása szerint v. Wettstein, Becke, Penek, Redlich és Riegl egyetemi tanárok dolgozták ki a tervezetet, mely a tudományos és a : aestetikailag érdekes természeti alkotások érintetlen fentartására tesz javaslatot.

² L. Dimitz: Über Schutz der Naturdenkmäler in Österreich. Oesterreichisches Verwaltungsarchiv. 1907.

kegyeletes emlékezetére, ép úgy a magyar nemzet ezer éves fennállásának jubiláris ünnepe alkalmából sok ezer emlékfát ültettek az országban.

A természeti emlékek fentartása érdekében nagy horderejű az 1900. évben kiadott 21527/1900. sz. rendelete is. Ebben az államerdészet szolgálatát ellátó hivatalokat a természeti emlékek országos jelentőségére felhívta, azokat értesítette, hogy a «boldogult Erzsébet királyné emlékére ültetett emlékfákat, valamint oly fákat és facsoportokat, melyekhez valami történelmi emlék, monda vagy szájhagyomány fűződik, vagy a melyek igen magas kor, rendkívüli nagyság, vagy a rendestől eltérő formájuknál fogva kiválnak, továbbá az egyes tájképek szépségét emelő faegyedeket, avagy földrajzi elterjedésüknél és fekvésüknél fogva azon a vidéken ritka és érdekes fapéldányokat vagy facsoportokat fentartani és megőrizni» kívánja s felhívja e hivatalokat, hogy a kerületekben előforduló ilyen emlékeket írják össze.

Ez az intézkedés a nyugoti országok kormányainak idevágó tevékenységét jóval megelőzte.

Apponyi Albert gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter a madarak és fák napja iskolai ünneplésére kiadott rendeletével szintén nagyban hozzájárult a természeti emlékek kultuszához.

A Kir. Magyar Természettudományi Társulat és az Országos Egyesület is foglalkoztak már e kérdéssel. Szaklapjaikban pedig érdekes közlemények jelentek meg a természeti emlékekről és azokról a teendőkről, melyek a kiváló természeti alkotások fentartása körül kívánatosak lennének.

Szépirodalmi lapjaink tetszetős illusztrációkkal kísért ismertetésekben, napi sajtónk érdekes közleményekkel terelték a társadalom figyelmét a megbecsülésünket érdemlő természeti alkotások jelentőségére.

A kérdéssel tehát már a legtöbb állam foglalkozott, s annak kultuszára nálunk is kellően elő volt készítve a talaj, a midőn a mező- és erdőgazdák Wienben 1907. év májusában megtartott VIII. nemzetközi kongresszusokon szőnyegre hozták a természeti emlékek fentartásának és a természeti tájak védelmének kérdését, s az ott fontos és beható tárgyalások anyagává tették.

Jelentős körülménynek tartjuk, hogy nemzetközi forum ítelt és állapította meg egybehangzó kijelentésekkel a természeti emlékek fentartásának és a természeti tájak védelmének közérdekű nagy fontosságát, s hogy az östermelő ágazatok karolták azt fel és vitték nemzetközi gyűlés elé.

Írányt mutat, hogy az internacionális kongresszus erdőgazdasági részéhez utalták a kérdést és ezáltal nemzetközi alapon jelölték meg azt a gazdasági ágat, mely leginkább hivatott arra, hogy a természeti emlékek védelmének és gondozásának szolgálatába álljon.

Az erdőgazdaság munkássága területén vannak a legértékesebb természeti alkotások. Az erdőtisztek hivatásos gazdasági tevékenysége, a

természet örökbecsü alkotásai iránt fejlett érzéke ezek egész sorozatának már az erdőgazdaság keretén belül is védelmet és gondozást nyújthat.

A természeti emlékek fogalmának körébe tartozó természeti kincsek legkiválóbbjait különben is az erdő őrzi.

Az erdő közigazdasági jelentősége pedig az államok háztartásában hova-tovább nagyobb súlyjal érvényesül. Minden kulturállam siet erdészetének országos hálózatba foglalt olyan szervezetet adni, mely az erdő-fentartás és az erdőgazdálkodás érdekeit legjobban tudja biztosítani. Ennek az országos szervezetnek különben is a természet szolgálatában álló és főiskolán képzett erdőmérnöki kara mindenestre a leghivatottabb gárdája a természet jelentősebb alkotásai védelmének.

Az erdőgazdasági ág szolgálatában tehát kész szervezetet talál a természeti emlékek fentartásának adminisztrációja is, a mint hogy az illetékes tényezők meghallgatása mellett a földművelésügyi kormány a leghivatottabb irányítója a természeti emlékek kijelölése és azok védelme körül kívánatos tevékenységnek.

Nem azt jelenti ez, hogy az erdőgazdák lennének a természeti emlékek gondozásának és védelmének egyedül hivatásos munkásai. Az ő adminisztratív és gyakorlati munkásságukat egyfelől a természeti tudományok más ágazatai tudományos és gyakorlati művelőinek, másrészt a történet-tudósoknak és művészeknek, valamint a turistaság és a természet barátainak kell kiegészítenie.

Poroszországban, a hol még 1902-ben kormányrendelet útján gondoskodtak a természeti emlékek védelméről, az ügy szolgálatára a közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozó kormánybiztosi állást létesítettek központi szervezettel. Az ezen kérdést érintő fontosabb ügyek elbírálásához a kormány ezenkívül még egy tanácsot szervezett, mely a közoktatásügyi miniszteriumnak, a földművelési miniszterium erdőgazdasági osztályának, a közmunkák miniszteriumának és az ipar- és kereskedelmi miniszteriumnak egy-egy kiküldöttéből alakul.

A természeti emlékeknek kormánybiztosa igen szűk határok között mozgó működési kört nyert. Feladatait a porosz kormányrendelet 3. §-a a következőkben körvonalozza:

1. Kipuhatolása, felkutatása és állandó felügyelete Poroszország természeti emlékeinek.

2. Javaslatbahozása azon intézkedéseknek, melyek a természeti emlékek fentartására legalkalmasabbaknak mutatkoznak

3. Az érdekeltek ösztönzése arra, hogy a pusztulás veszélyének kitett természeti emlékeket megfelelő karban tartsák. Tanácsadás a kívánatos óvintézkedések megállapításához és a fentartás anyagi eszközeinek megszerzéséhez.

Ez az ügykör és szervezet a porosz intézmény kezdetleges és ki nem

alakult voltát és azt igazolja, hogy arra alkalmas szervezet és törvényes intézkedések nélkül ezen ügy szolgálata helyes alapon meg nem oldható.

A mező- és erdőgazdák többször említett wieni nemzetközi kongresszusán a porosz természeti emlékek jelenlegi kormánybiztosának dr. Conwentz H.-nak előadásából is azt olvastuk ki, hogy a természeti emlékek védelméhez törvényes intézkedéseket tart szükségesnek és hogy az államerdészet adminisztrációjától és egyáltalán az erdőgazdasággal hivatásosan foglalkozóktól várja a legsikeresebb szolgáltatásokat.

A többször említett hesseni törvény a természeti emlékek gondozását az államerdészetre bizza. A mint az épületi emlékeket ott az állam-építészeti hivatalok, úgy a természeti emlékeket az államerdészeti hivatalok tartják nyilván és felügyeletben. Ez a törvény a 33. §-ába foglalt azon az intézkedésen sarkallik, hogy a kerületi közigazgatási hatóság a pénzügyminiszterium erdészeti osztálya részéről fentartásra kijelölt természeti emlékekre a törvényes védelem hatályát mondja ki, a mi a birtokosra a természeti emlék fentartásának törvényből folyó köteletségét rója.

A törvény végrehajtásánál az államerdészeti hivatalok, mint a természeti emlékek hivatásos szakértői és felügyelői járnak el.

Aligha csalódhatunk abban a feltevésünkben, hogy a kulturállamok kormányai a közel jövőben egymásután igyekeznek majd olyan törvényes intézkedések megtételére, a melyekkel a természeti emlékeket megvédhetik. Hinni merjük ezt annál inkább, mert a mező- és erdőgazdák wieni nemzetközi kongresszusa egyetértő megállapodással mondta ki, *hogy a természeti emlékek törvényes védelmet igényelnek.*

Kifejezésre jutott pedig ennek szükségessége az előfeltételül megjelölt azon teendők hangoztatása mellett, a melyekre nézve a külföldi kormányokat megelőzőleg még 1900-ban a magyar földművelésügyi kormány tette meg elsőnek a kezdő lépéseket. Kimondotta ugyanis a kongresszus, *hogy a kormányoknak először össze kell iratniok a természeti emlékeket, mert csak ezek ismerete alapján állapíthatják meg sikerrel a törvényes rendelkezések alkalmas módját és mérvét.*

Hazánk természeti emlékeinek törvényes védelméhez csak akkor tehetünk majd konkrét javaslatokat, ha természeti emlékeink egységesen összeírva és osztályozva lesznek.

A külföld eddigi törvényhozási intézkedései és a wieni nemzetközi kongresszuson elhangzott kijelentések figyelembevételével e füzet szerzője jónak látta a következő szűkebb keretben összefoglalni azt, a mit egy törvényalkotás tervezeténél leginkább figyelembe veendőnek tart.

Ezek a következők volnának:

1. A közérdekből fentartásra kijelölt és bárkinek tulajdonában lévő természeti emlékek törvényes oltalomba vétetnek, a természetben meg-

jelöltetnek, törzskönyvben nyilvántartatnak és állandó felügyelet alatt állanak.¹

2. A kormány utasítást nyer, hogy az állami birtok olyan terület-részeit, melyek a rajtuk levő természeti alkotások révén érintetlenül fenn-tartandóknak találtnak, minden használattól minden időre elvonja és természeti emlékként őriztesse.²

3. A törvényhatóságok, a községek, közbirtokosságok, az egyházi testületek és egyházi személyek — mint ilyenek — továbbá a köz- és magánalapítványok és hitbizományok a birtokukban levő természeti emlékek érintetlen fentartására kötelezettek³, de bizonyos, meghatározott terület minimumon felül az ezen kijelölés folytán eső gazdasági haszon kárpót-lására igényt tarthatnak.

4. Az állam, a törvényhatóságok, valamint ezek hozzájárulásával a rendezett tanácsu városok, nagy- és kisközségek kisajátítás útján meg-szerezhetnek olyan területeket, melyeken természeti emlékek várnak meg-őrzésre.⁴

5. A természeti emlékek biztosítása céljából eszközlendő kisajátítá-sok tekintetében szükséges intézkedések megtételére a földművelési minster nyer felhatalmazást.⁵

6. A kormány a törvényhatóságok, városok és községek azon szán-dékát, melylyel természeti emlékeket kisajátítás vagy vétel útján meg-szerezni kívánnak, bizonyos esetekben anyagi támogatással elősegitheti.

7. Természeti emlékeként kijelölt területek birtokrendezés vagy tago-sítás útján fel nem darabolhatók, és rendeltetésüktől el nem vonhatók.

8. A természeti emlékek által elfoglalt területeknek teljes adómen-tesség biztosittatik.⁶

9. A természeti emlékek ügyének intézésére egy országos tanács vagy bizottság⁷ támogatása mellett a földművelési kormány hivatott.

10. A természeti emlékek hivatásos gondozásának, felügyeletének és egyéb szolgálatának ellátásával az államerdészet hivatalai bizatnak meg.

11. A természeti emlékek fentartását megfelelő törvényes intézkedések biztosítják.

¹ Dimitz I. osztrák osztályfőnek a wieni nemzetközi kongresszuson tett javaslatából.

² Az amerikai Egyesült Államok törvénye.

³ Az 1906. évi francia törvény, melyre Delville M. a wieni nemzetközi kongresszuson hivatkozott, a törvényhatóságokat hatalmazza fel, hogy minden birtokost a tulajdonában levő természeti emlékek érintetlen fentartására kötelezhessen.

⁴ Conwentz H. dr.-nak javaslata a wieni nemzetközi kongresszuson. Egyben Smet de Naeyer gróf törvényjavaslata, melyet a belga törvényhozásnak terjesztett elő.

⁵ Hasonló a Franciaországban 1906-ban hozott törvény ide vonatkozó intézkedéséhez.

⁶ Dimitz osztályfőnek a wieni nemzetközi kongresszuson tartott előadásából.

⁷ Talán a műemlékek országos bizottságához hasonlóan.

Függelék.

Magyarország állami mezőgazdasági intézményei.

I. Az időjárási, földtani és talajjavítási viszonyok tanulmányozására és a mezőgazdaság különböző ágai előmozdításának ismertetésére szolgáló kísérleti intézmények.

A m. kir. országos meteorológiai és földmágnességi intézet Budapesten (II., Fő-
utca 6.) az ország éghajlati viszonyainak kipuhatólásával foglalkozik; a napon-
ként szerkesztett «Időjárási jelentés» térképen mutatja be a következő 24 órára
várható időjárást; e jelentést intézetek, lapok és magánelőfizetők kapják; a vár-
ható időjárást közli 300 távirtdahivatallal, melyek azt kifüggesztett táblákon jelzik.
Érdeklődőknek természeti tűneményekről és jelenségekről felvilágosítást nyújt.

Az intézet *observatoriuma Ó-Gyallán* van Komárom vármegyében (vasuti
állomás Érsekujvár). Megtekinteni óhajtok vagy közvetlenül az observatorium veze-
tőségéhez, vagy az intézet igazgatóságához fordulhatnak.

A m. kir. földtani intézet Budapesten (VII. ker., Stefánia-út 14.) az ország
földjének viszonyait kutatja; *agogeológiai osztálya* a talaj rétegzési viszonyait
tanulmányozza; szakvéleményekkel szolgál; működésének eredményéről «Évi jelen-
tésé»-ben beszámol.

Az intézet *muzeuma* megtekinthető csütörtökön és vasárnap d. e. 10—1 óráig
díjtalanul; kedden, szerdán és szombaton 1 kor. belépő díj mellett. Hétfőn és
pénteken az intézet muzeuma zárva van.

A m. kir. orsz. *chemiai intézet és központi vegykísérleti állomás Budapesten*
(II. ker., Oszlop-utca 26.), valamint a m. kir. *vegykísérleti állomások: Debreczen-
ben, Kassán, Keszthelyen, Kolozsvárott, Magyaróvárott, Pozsonyban és Fiumében*
a mezőgazdasági termelés és mezőgazdasági ipar körébe vágó ellenőrző vegyvizs-
gálatokat teljesítenek az állomások részére érvényben levő díjjegyzékben meg-
állapított díjért; továbbá a fiumei, kolozsvári és pozsonyi állomások kivételével a
mezőgazdaság fejlesztéséhez a vegytanba vágó vizsgálatok és kísérletek végzésé-
vel járulnak hozzá. Valamennyi állomás hatósági szakértő: a mesterséges borok
készítésének és forgalomba hozatalának, valamint a mezőgazdasági termények,
termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvények végrehajtása
tekintetében.

A budapesti intézet helyiségei és gyűjteményei az igazgató engedélyével a hivatalos idők alatt bármikor díjtalanul megtekinthetők.

A m. kir. kerületi kulturmérnöki hivatalok: Aradon, Besztercebányán, Brassóban, Budapesten (VIII. ker., Sándor-tér 3.), Debreczenben, Kassán, Kolozsváron, Komáromban, Miskolczon, Nagyenyeden, Nagyváradon, Nagyszebenben, Pécsen, Pozsonyban, Sátoraljaujhelyen, Székesfehérvárott, Szombathelyen, Temesvárott.

A gazdaközönséget a talajjavító munkálatok (alagesővezetés, öntözés, belvizek levezetése, patakszabályozás, kenderáztatók létesítése stb.) keresztülvitelében támogatják s a közérdek szempontjából is fontos ily munkálatokat kezdeményezik. E végből tanácsot adnak a talajjavítás alkalmas módjáról, elkészítik a szándékolt munkálat terveit, költségvetését, megállapítják a kiviteli módozatokat.

A kulturmérnöki hivatalok igénybevételét a m. kir. földművelésügyi minisztertől 1 koronás bélyeggel ellátott folyamodványban kell kérni. Az eljáró kulturmérnöki hivatal tisztviselői díjtalanul állanak a közönség rendelkezésére, s csak az alkalmazott napidíjas mérnök, vagy műegyetemi hallgató, vagy vízmester illetményeit kell megfizetni.

A felvételek alkalmával szükségelt napszámosok, fuvarok, karók stb. az érdekeltek által díjtalanul bocsátandók rendelkezésre.

A m. kir. vízmesteriskola Kassán: Célja a m. kir. folyammérnöki és kulturmérnöki hivatalok, a vizitársulatok, nemkülönben a magánosok részére talajjavítási, vízépítési, árvédekezési és folyamrendőri czélokra alkalmas alsóbbrendű műszaki egyéneket nevelni.

Az iskolába a vizitársulatok és magánosok alkalmazottai az illető társulat vagy magános kérelmére a miniszter által, a vízmesteri szolgálatra önként jelentkezők pedig a m. kir. országos vízépítési igazgatósághoz intézendő és 1 K-s bélyeggel ellátott folyamodvány alapján ezen igazgatóság utján vétetnek fel. A felvételhez megkivántatik: legalább 18 évet betöltött, 30 évet túl nem haladott kor, egészséges, erős testalkat, kifogástalan erkölcsi előélet, legalább 2 középiskolai osztály jó sikerű végzése, vagy katonai altiszt-i rang. A műszaki csapatok tartalékos altisztjei a felvételnél elsőbbségben részesülnek. Az önként jelentkező tanulók, a tanfolyam tartama alatt lakásban, ellátásban és gyógykezelésben részesülnek. A magánosok vagy társulatok szolgálatában álló tanulók a lakásért, ellátásért, gyógykezelésért, író- és rajzanyagokért havonként 60 K-át fizetnek. A tanfolyam tartama 3 év. Az oktatás december hó 1-én kezdődik és márczius hóban végződik. A növendékek felvétele rendszerint tavasszal történik, s az illetők a tanfolyam kezdetéig valamely hivatalnál próbaszolgálatot teljesítenek.

A m. kir. országos vízépítési igazgatóság közegészségügyi mérnöki osztálya Budapesten (V., Gorove utca 3. sz.). Városoknak és községeknek vízvezetéki-, csatornázási-, artézi kútforrási ügyeiben, valamint fürdők és közbárányhidak létesítésének kérdéseiben előtanulmányok és felvételek alapján véleményt ad és megközelítő költségvetéssel ellátott előtervet készít. Igénybevétele a földművelésügyi minisztertől kérelmezendő.

A közegészségügyi mérnöki osztály közégeinek, valamint a vízvezetéki és artézi kútforrási ügyekben a földtani intézet közégeinek a helyszínrre való kiszállása, ha az közérdekből történik, díjtalan; magánérdekből történt kiszálláskor a kiküldött napidíjai és utiköltségei a megkereső félt terheli.

A m. kir. vetőmagvizsgáló állomások: Budapesten (II. ker., Kis-Rókus-utca 15. sz.) Kassán, Keszthelyen és Kolozsvárott, a különböző vetőmagvak, ellenőrző

vizsgálatát teljesítik azonosságra, tisztaságra és heremagvaknál arankatartalomra, a tisztított heremagvakat arankavizsgálatot bizonyító bárczával látják el; széna és abraktakarmányokat botanikailag elemzik, a gyomokat és gyommagvakat meghatározzák s az ellenük való védekező eljárásokat ismertetik. Valamennyi állomás hatósági szakértő: a mezőgazdasági termények, termékek és czikkek hamisításának tilalmazásáról szóló törvény végrehajtása tekintetében. Az állomás által végzett vizsgálatokért az érvényben levő díjjegyzékben megállapított díjazás jár, a gazdák részére végzett vizsgálatok azonosságra, tisztaságra, csiraképességre és arankamentességre díjtalanok.

Az intézetek gyűjteményei a hivatalos idők alatt díjtalanul megtekinthetők.

A m. kir. növénytermelési kísérleti állomás Magyaróvárott (valamint ennek kirendeltsége Aradon) gazdák közreműködésével gyakorlati irányú kísérleteket végeznek a művelési növények megfelelőbb fajainak és változatainak, trágyaszereknek és trágyázási eljárásoknak kipróbálása és terjesztése végett.

A kísérletek eredményét az állomás összefoglalva feldolgozza és közzé teszi.

A m. kir. növényélet- és kórtani állomás Magyaróvárott a növényélet- és kórtanba vágó kérdések tanulmányozásával és a növénybetegségek elleni óvintézkedések vezetésével foglalkozik.

A m. kir. dohánytermelési kísérleti állomás Debreczenben (Pallag): a dohánytermelés és kezelés tökéletesítése, a dohány minőségének javítása érdekében saját és *csabai* fióktelepén, valamint dohánytermelő gazdák közreműködésével kísérleteket végez.

A m. kir. állatteltani és takarmányozási kísérleti állomás Budapesten (II., Intézet-utca 1.) a háziállatok okszerű takarmányozását tanulmányozza, különös tekintettel a hazai viszonyokra.

A m. kir. haléltan és szennyvíztisztító kísérleti állomás Budapesten (VII., Aréna-út 29.). Elméleti és gyakorlati irányban szolgálja a halászat, a hal- és ráktenyésztés ügyét. Foglalkozik a halastavak értékelésével és javításával, a közvizek szennyezéséből eredő halpusztulás okainak és mértékeinek megállapításával, s a vizeket szennyező ipari és gyári vállalatok, valamint városi csatornák szennyvizeinek tisztításával. Eljárása a közérdekű ügyekben díjtalan, magánérdekű ügyekben ellenben díjszabás alapján jár el.

A m. kir. tejkísérleti állomás Magyaróvárott. Feladata a tej és tejtermékek (vaj, sajt) körül felmerülő kérdések tanulmányozása és tisztázása; tejavizsgálatok végzése a tej kezelése és hasznosítása tekintetében a gazdáknak szükséges tanácsok és útbaigazítások adása végett; tejpgazdasági eszközök kipróbálása; tejtermelés fokozása érdekében rendezett tejelőversenyeknél való közreműködés; tejpgazdaságok és tejszövetkezetek üzemvizsgálata; a tejtermelés, kezelés és hasznosításra vonatkozó kérdésekben szakvélemény adása, valamint az idevágó ismeretek fejlesztése és terjesztése.

A m. kir. szesz-kísérleti állomás Kassán. Feladata szeszipari kérdésekben, azok megoldása végett, tudományos és gyakorlati kísérletek és vizsgálatok végzése; szeszifőző eljárások és szeszipari gépek kipróbálása, a szeszipari szakismeretek szóban és írásban terjesztése; szeszipar körébe vágó vegyvizsgálatok végzése; szeszgyárakban üzemvizsgálatok megejtése. A vegyvizsgálatokat díjszabás mellett teljesíti.

A szeszgyárosoknak üzemök tökéletesítéséhez megfelelő útbaigazításokkal és tanácsokkal szolgál.

A m. kir. állami rovarügyi állomás Budapesten (II. ker., Debrői-út 13.); a kártékony rovarokat tanulmányozza, az ellenük való irtószereket és eljárásokat kipróbálja, a reájuk vonatkozó ismereteket terjeszti; nagyobb rovarkárok esetén az irtómunkálatokat a helyszínen vezeti.

Szóbeli és levélbeli kérdésekre utbaigazítást és díjtalan választ ad.

A m. kir. állami bakteriologiai intézet Budapesten (VII. ker., István-út) az állatorvosi főiskola kapcsolatában a háziállatokon előforduló ragályos betegségek előidézőit tanulmányozza.

Ebbe a szakmába vágó vizsgálatokat teljesít és kísérleteket végez, szakkérdésekben felvilágosításokkal szolgál.

A m. kir. gépkísérleti állomás Magyaróvárott: a mezőgazdasági gépeket és eszközöket vizsgálja meg használhatóságukra és értékükre.

Hivatása továbbá a gazdaközönségnek mindazon ügyekben és kérdésekben, melyek a mezőgazdasági gépészet körébe vágnak, tanácsokkal és felvilágosításokkal szolgálni.

Az orsz. m. kir. gyapjúminősítő intézet Budapesten. (V., Klotild-utca 22.) a juhtenyésztés és gyapjúértékesítés érdekében a mosott és mosatlan bunda ellenőrző vizsgálatát teljesíti. Működése kiterjed a juhtenyésztés irányítására és gyapjúértékesítés előmozdítására. Magánfelek érdekében a helyszíni vizsgálatokat és véleményeket díjtalanul teljesíti. Mosatlan (vagy hátmosott) állapotban eladni kívánt gyapjából próbamosásokat eszközöl és megállapítja azok rendementjét.

Az intézet az eladó és vevő között fenforgó pörös esetekben szakértő közeg gyanánt is igénybe vehető.

Mіндеzen kísérletügyi intézmények a vezetőség engedélyével bármikor megtekinthetők.

A m. kir. mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottság Budapesten (Földművelésügyi ministeri palota), mely a fent megnevezett állomások tervszerű együttműködésének irányítására hivatott; ez állomások munkálkodásának eredményét «Kísérletügyi közlemények» című füzetekben bocsájtja közzé.

E füzetek előfizetési ára egy évre 6 kor., s előfizetéseket elfogad a «Pallas» részvénytársaság könyvkiadóhivatala Budapest, V., Kálmán-utca 2. sz.

A m. kir. gazdasági tanácsadó bizottságok, a gazd. akadémiáknál Magyaróvárott, Debreczenben, Kassán, Keszthelyen és Kolozsvárott szakvéleményt adnak gazdaságok berendezésére, üzemtervekre, becslésre, bérszerződésekre, számvitelre stb.-re nézve. A szakvélemény díjtalan, de ha a szakértő a helyszínére utazik, a megkereső fél annak szabályszerű útiköltségeit fizeti.

II. Az állattenyésztés és állategészségügy érdekeit szolgáló intézmények.

Ménesek, ménésbirtokok, mén- és csikótelepek, állami uradalmak.

Az állami ménésbirtokok (Mezőhegyes, Kisbér, Bábolna, Fogaras) főrendeltetése az, hogy rajtuk a m. kir. állami ménesek rendeltetésüknek megfelelő elhelyezést és ellátást nyerjenek.

A rajtuk elhelyezett állami ménesek a birtokigazgatóságtól függetlenül *katonai parancsnokságok* kezelése alatt állanak és a lóállomány gondozásával és ápolásával, valamint a ménest érdeklő gazdasági kezeléssel járó teendőket ezen parancs-

nokságok alatt álló tisztek és katonai legénység végzik. Maguk a ménésbirtokok polgári tisztviselők kezelése alatt állanak.

Az állami ménésekben felnevelt ivadékok közül a ménék az állami mén-telepekre osztatnak; a kancza-ivadékok legjobbjai az anyaménésben előforduló apadások pótlására fordíthatnak, míg a számfellettiek nyilvános árverésen adatnak el rendesen ősszel Budapesten. A tenyésztésre nem alkalmas voltak miatt kiheréltek, valamint a selejt-kanczák és használati lovak a ménésbirtokon, vagy az azokhoz közelebb eső városok vásárain nyilvános árverésen értékesíttetnek.

1. *Mezőhegyes* (Csanád vm., vasuti állomás: Mezőhegyes).

a) *A ménésbirtok* kiterjedése 30.090 kat. hold. A gazdaság belterjes üzemet folytat s tenyészállatok nevelésével és jóminőségű vetőmagvak terjesztésével a mezőgazdaság minden ágát szolgálja. Az állami ménestől függetlenül lovakat és öszvéreket is tenyészt. Van ruhland-simmenthali tehenészete, tisztavérű magyar-fajta gulyája, mangalicza sertésnyája és fésűs gyapjas juhászata, e mellett évente 1600—1800 darab szarvasmarhát, sertést és ürteket hizlal.

b) *A ménés* Gidran, Furioso, Northstar és Nonius törzsek angol telivér keresztezéssel való tenyésztésére szolgál. A ménés rendes lóállománya körülbelül 2200 drb.

2. *Kisbér* (Komárom vm., vasuti állomás: Kisbér).

a) *A ménésbirtok* kiterjedése 11.254 kat. hold. A gazdaság az állami ménestől függetlenül ardenni ménék használatával hidegvérű lovakat tenyészt. Köztenyésztés céljaira apaállatokat nevel. Tehenészete bonyhád-simmenthali keresztezés. Van Berkshire és Yorkshire sertésenyésztése, továbbá fésűs gyapjas juhászata.

b) *A ménés* angol telivér és magas félvér törzsek tenyésztésére szolgál. A rendes állomány körülbelül 730 drb.

3. *Bábolna* (Komárom vm., vasuti állomás: Nagyigmánd és Ács).

a) *A ménésbirtok* kiterjedése 7125 kat. hold. A gazdaságnak van hidegvérű lótenyésztése és nagymérvű tisztavérű simmenthali tehenészete, melynek tenyészállatai tavasszal és ősszel tartatni szokott árveréseken adatnak el. Rambouillet juhászata és mangalicza sertésenyésztéséből szintén adatnak el apaállatok.

b) *A ménés* arabs telivér és félvér törzsek tenyésztésére szolgál. A rendes lóállomány körülbelül 840 drb.

4. *Fogarás* (Fogarás vm., vasuti állomás: Fogarás).

a) *A ménésbirtok* kiterjedése 8152 kat. hold. Az uradalom haszongazdaságot folytat, köztenyésztés céljaira apaállatokat nevel. Állattenyésztései: pinzgauai szarvasmarha, cigája és raczka juh, mangalicza sertés és bivaly.

b) *A ménés* lipiczai tenyésztésére szolgál. A rendes lóállomány körülbelül 430 drb.

Méntelepek. Állami ménék gondozására s felügyeletére szolgálnak. Katonai parancsnokságok kezelése alatt állanak katonai személyzettel. Négy méntelep-parancsnokság van:

1. *A székesfehérvári*, melynek kerületébe öt teleposztály tartozik: a székesfehérvári, komáromi, nyitrai, palini, nagyatádi;

2. *a nagykőrösi*, melyhez szintén öt teleposztály tartozik: a nagykőrösi, bajai, dorozsmai, verseczi, békéscsabai;

3. *a debreczeni*, melynek hat teleposztálya van: debreczeni, eperjesi, turjaremetei, rimaszombati, szatmári és jászberényi;

4. a sepsiszentgyörgyi három teleposztálylyal: sepsiszentgyörgyi, homoródi és dési.

Ezen telepek ménállományát első sorban az állami ménesek szolgáltatják, — a többi rész vásárlás útján szereztetik be közvetlenül a tenyésztőktől részint teljes korban, részint egyéves korban. Ez utóbbiak a palánkai állami csikótelepen neveltetnek fel teljes korba jutásukig.

A teleposztályok körülbelül 3180 darabból álló ménállománya évenként körülbelül 920 fedezettetési állomásra küldetik ki, a hol csekély díj ellenében a köztenyésztés céljaira igénybe vehetők. Ezenkívül magánosok is bérelhetnek ki méneket.

Palánkai csikótelep (Bács vármegye, vasuti állomása: Palánka). Kiterjedése 4429 kat. hold. A mezőhegyesi állami ménes részére egyéves korban vásárolt méncsikók itt neveltetnek fel. Van kuhland-simmenthali és tisztavérű simmenthali fajta szarvasmarha tenyésztése is.

Kolozstordai ménesgazdaság (Kolozs- és Torda-Aranyos vármegye). Két külön birtokrészből, a kolozsiból (vasuti állomása: Kolozskara) és a tordaiból (vasuti állomása: Torda) áll. Összkiterjedése 3236 kat. hold. Célja az erdélyi félvér ménes fentartása. E mellett van magyar-erdélyi fajta és tisztavérű simmenthali szarvasmarha, magyar mangalicza fajta sertés és cigájafajta juh tenyésztése.

Gödöllői koronauradalom (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, vasuti állomás: Gödöllő). Kiterjedése az erdőn kívül 10801 kat. hold. Nagyobbmértű állattenyésztés van, köztenyésztés céljaira apaállatokat is nevel. Használati lovait tenyésztésre használja, mely tenyésztésben a kis Nonius-vér a tulnyomó. Fő suly a tehenészetre van fektetve. Van tisztavérű, pinzgauai, felsőinthalai s bonyhád-simmenthali keresztezése; továbbá juh- és mangalicza-sertésenyésztése.

Mindezen birtokok és azokon levő tenyészetek a földmiv. miniszter engedélyével bármikor megtekinthetők.

A m. kir. gazdasági kerületi felügyelőség: Aranyos-Maróthon, Aradon, Beszterczén, Budapesten (VI., Felsőerdősor-utcza 41. sz.) Beszterczebányán, Balassagyarmaton, Debreczenben, Deésen, Déván, Kassán, Komáromban, Kolozsvárott, Kaposvárott, Máramarosszigeten, Miskolczon, Nagybeeskereken, Nagyenyeden, Nyíregyházán, Nyitrán, Sátoraljaújhelyen, Szombathelyt, Pozsonyban, Segesvárott, Nagyszebenben, Szegeden, Temesvárott, Nagyváradon, Pécsen, Liptószentmiklóson, Ungvárt, Sepsiszentgyörgyön, Székesfehérvárott, Szolnokon, Veszprémben s Zalaegerszegen a köztenyésztés minden ágának fejlesztésére és irányítására szolgálnak. Résztvesznek a köztenyésztésben használt apaállatok vizsgálatában; közvetítik a köztenyésztésben mutatkozó apaállatszükségletnek állami támogatással való fődözetét és tenyészállatvásárok, díjazások és kiállítások alkalmával az állami díjak kiosztását.

Beszerezik és kiosztják a községek részére engedélyezett apaállatokat. Ők állítják ki a tenyészállatok kedvezményes vasuti szállítását biztosító igazolványokat. Az érdekelt gazdaközönségnek az állattenyésztés minden ágában utbaigazítást és szakvéleményt nyújtanak.

A m. kir. országos tejgazdasági felügyelőség Budapesten (Földmiv. minist. palota). Feladata a tejgazdaság terjedésére és fejlesztésére a kezdeményező lépéseket megtenni; tejszövetkezetek, vármegyei szövetségek, vajtermelő központok, sajtodák, tejjgazdasági ipartelepek létesítésének előmozdítása, az állami felügyelet alá tartozó tejfeldolgozó telepek ellenőrzése, a tejtermékek bel- és külföldi értékesítésének előmozdítása, tejelő és vajversenyek rendezése.

A m. kir. tejgazdasági szakiskola Sárváron (Vas vármegye, vasutállomása: Sárvár), a tejgazdaság körül szükséges ismeretek megszerzésére, sajtimesterek, tejgazdaságok, tejszövetkezetek vezetésére alkalmas egyének kiképzésére szolgál egy évi és évenként szept. 15-én kezdődő tanfolyamokon. (Felvételi kellékek: irni, olvasni tudás, betöltött 17 éves életkor.) Ezenkívül gazdasági akadémiát végzettek részére egy évi üzletvezetői tanfolyamot tart.

Balogh Vilmos hegyvidéki gazdasági telep Alsóvereczkén (Bereg vármegye, utolsó posta helyben, vasuti állomás Volocz) és *tejgazdasági munkásokat képező iskola Kisbéren* a ménesbirtokon (Komárom vármegye, vasuti állomás; Kisbér): tehenészetekben alkalmazandó férfieselédnek szakszerű kiképzést nyújtanak, a tanfolyam tartama egy év, felvételi kellék: betöltött 16 év, irni olvasni tudás.

A m. kir. baromfitenyésztő és munkásképző szakiskola Gödöllőn (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, vasuti állomás Gödöllő, vagy Gödöllő méhészeti gazdaság megállóhely), a köztenyésztés céljaira fajbaromfit tenyészt; baromfitenyésztők által alkalmazandó eselédet képez ki, az ország baromfiállományának javítása és szaporítása érdekében működik.

A szakiskola és a telep hétköznapokon a telepvezető engedélyével megtekinthető.

Az országos halászati felügyelőség Budapesten (V., Vécsey-utca 5.) a kövizek halászatának és mesterséges haltenyésztés előmozdítása érdekében díjtalanul ad útmutatást és felvilágosítást, a halaszgazdaságok terveit elkészíti s vezeti azok kivitelét, valamint üzemét.

Az állami méhészeti gazdaság Gödöllőn (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, vasúti megállóhely: Gödöllő méhészeti gazdaság). Célja nagyobb méhészeti gazdaságok önálló kezelésére alkalmas méhészmunkások képzése; lelkészeket, néptanítókat és másokat, kiknek a méhészkedésre alkalmuk van, az okszerű méhészet ismereteire külön tanfolyamokon kiképezni; a méhészet fejlesztése érdekében tudományos és gyakorlati kísérleteket tenni; minta-méheseiben a helyes méhészkedést bemutatni; a méhészkedéshez szükséges segédeszközök, kaptárak, keretek, pergetők stb. készítését gyakorlatilag megtanítani; a termékek helyes csomagolását, a piaczképesség és kiviteli forgalom érdekében szükséges eljárásokat megismertetni; jól mézelő fákat, cserjéket, továbbá jól mézelő egynyári és évelő növényeket tenyészteni és terjeszteni.

Méhésmunkásokat képző tanfolyam két évig tart. Időszaki tanfolyama pedig lelkészek, néptanítók, nők, erdőőrök és földműves kisgazdák kiképzésére 14 és 18 napra terjednek.

A telep hétköznapokon az érdeklődők által megtekinthető.

A m. kir. méhészeti szaktanítók: Temesváron, Pápán, Pozsonyban, Sárospatakon, Arádon, Nagyenyeden, Kolozsváron, Rákoscabán és élükön a m. kir. országos méhészeti felügyelőség Budapesten (Földművelésügyi ministerium) a méhészet fejlesztésével, a méhtenyésztési szakismeretek terjesztésével foglalkoznak.

Április-október hónapok közén kerületeikben előre hirdetett helyeken szakelőadásokat és szemléltető tanításokat tartanak. Szakkérdésekben szóbelileg vagy írásban útmutatásokat adnak.

A m. kir. országos selyemtenyésztési felügyelőség Szegszárdon (Tolna vármegye, vasuti állomás Szegszárd): a selyemhernyótenyésztés fejlesztése, az ehhez szükséges szederfatenyésztés, valamint a selyemhernyótenyésztési szakismeretek terjesztése érdekében működik; e célból a *szegszárdi selymérpetekészítő* állomásról

petét, a selyemtenyésztési felvigyázók útján 2—3 napos hernyókat, *szederfaiskoláiból* szederfamagokat és csemetéket ingyen oszt ki.

Érdeklődőknek mindennemű felvilágosításokat ad s a selyemtenyésztés körül szükséges tudnivalókat tartalmazó nyomtatványokat készséggel megküldi.

Selyemgubóráktárak vannak: Baján, Békéscsabán, Fehértemplomban, Győrött, Nagybecskerekén, Németpalánkán, Óbecsén, Ómoldován, Óverbászon, Szabadkán, Temesvárott, Temeskubinban, Titelen, Verseczen, Zomborban, Zsombolyán, Orsován, Temesrékásán és Gomboson.

Selyemfonódák vannak: Pancsován, Ujvidéken, Tolnán, Győrött, Komáromban, Lugoson, Mohácson, Törökkanizsán és Békéscsabán.

Mindezen intézetek megtekintésére az engedélyt a felügyelőség adja meg.

Országos Állategészségügyi Tanács (Budapest) a földművelésügyi miniszter felhívására szakvéleményt mond az állategészségügyi igazgatás körében felmerülő kérdésekben; ragadós állati betegségek elleni védekezésre s az állategészségügyi viszonyokat javító intézkedésre nézve indítványokat és javaslatokat tesz; véleményt mond új gyógyító eljárások és gyógyszerek engedélyezése tárgyában, valamint bírósági megkeresésre az állatorvosok műhibái és díjszámlái felett.

III. Állatorvosi és mezőgazdasági szakoktatás, valamint a mezőgazdasági ismeretek terjesztése érdekében működő intézmények.

A m. kir. állatorvosi főiskola Budapesten (VII., Rottenbiller-u. 23.) állatorvosokat képez ki négy éves tanfolyamon; hallgatókul középiskolákat végzett és érettségi vizsgálatot tett egyének vétetnek föl.

Szegénysorsú hallgatók támogatására 300—400—600—800 koronás ösztöndíjak szolgálnak, melyek elnyerése iránt a földművelésügyi miniszterhez intézett kérvények a főiskola rectoránál nyújthatók be.

A m. kir. gazdasági akadémiák: Magyaróvárott, Debreczenben, Kassán, Keszthelyen és Kolozsvárt: magasabb fokú mezőgazdasági kiképzést nyújtanak érettségit tett egyéneknek három éves tanfolyamon.

Szegénysorsú tanulók támogatására 300 K-s állami ösztöndíjak vannak; az ezek elnyerése iránti kérvények a földművelésügyi miniszterhez címezve az igazgatóság által kitűzött határidőre az akadémiák igazgatóságaihoz nyújthatók be.

Kassán, Kolozsvárott és Debreczenben az akadémiákkal kapcsolatban konviktusok állanak fenn.

A m. kir. földműves-iskolák Adán, Algyógyon, Breznóbányán, Békéscsabán, Csákván, Jászberényben, Hódmezővásárhelyen, Karczagon, Kecskeméten, Komáromban, Lugoson, Nagyszentmiklóson, Pápán, Rimaszombaton, Szentimrén, Szabadkán, Szilágysomlyón, Csíkszeredán és Kisszebenben a földművelő nép fiainak kisebb gazdaságok vezetésére képesítő alsó fokú gazdasági kiképzést nyújtanak, munkafelügyelőket és munkavezetőket képeznek ki két év alatt. Felvételi kellékek: olvasni, írni tudás, betöltött 17 év, munkára képesítő testalkat; földművelők fiai előnyben részesülnek. Ugyanott felnőttek részére két-két óra terjedő *téli tanfolyamokat*, oly néptanítók részére pedig, kik gazdasági ismétlő iskolákban tanítani hivatottak, *nyári tanfolyamokat* tartanak.

Az akadémiák és földműves iskolák beiratási feltételei kellő időben hírlapok útján tétetnek közzé.

A «Szabó József»-féle kisebb magyar gazdasági iskola Tordán. Célja az erdélyi részeken az ottani viszonyoknak megfelelő okszerű gazdálkodás ismereteit terjeszteni s kellő gyakorlattal bíró elönmunkásokat, béresgazdákat stb. kiképezni. A tanfolyam tartama két év. Felvételi feltételek mint a földműves-iskoláknál.

A m. kir. gazdasági szaktanárok: Aradon, Baján, Csáktornyan, Csurgón, Félegyházán, Déván, Eperjesen, Esztergomban, Iglón, Kolozsvárott, Léván, Losoncson, Modoron, Nagyváradon, Pécsen, Sárospatakon, Szamosújvárt, Székelyudvarhely, Sopronban, Temesvárt, Ungváron, Znióvárán a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére hivatottak; a tanítóképezdéken látják el a tanítást; kerületeikben tanfolyamokat és előadásokat tartanak; mintagazdaságokat ellenőrzik; szaktanácsokat adnak és helyszíni szemléket díjtalanul végeznek.

A m. kir. kender- és lentermelési szaktanár Budapesten (II., Bimbó-utca 31. szám); komlótermelési vándorszaktanár Kolozsvárott; legelőkezelés és rendezési szaktanár Breznóbányán; burgonyatermelési szaktanár Stubnyafüredön; az illető szakmába vágó ismeretek terjesztésére, felvilágosítás és tanácsadásra hivatottak.

A gazdasági szakoktatásnál alkalmazottak közreműködnek a földművelésügyi kormány támogatásával rendezett népies gazdasági előadások tartásában.

A gazdasági ismeretek terjesztésére szolgálnak a népies minta-parasztgazdaságok is, melyek a földművelésügyi kormány támogatásával példaadás céljából létesítettek kis gazdaságok okszerű berendezésére és kezelésére nézve.

A m. kir. mezőgazdasági muzeum Budapesten (VII., Városliget, Széchenyi-sziget). A mezőgazdasági szakismeretek és felszerelések szemléltető bemutatására szolgál. A muzeumban természetes nagyságú és történeti értékű tárgyak, minták, képek és táblázatok nyújtanak áttekintést a mezőgazdaság fejlődéséről és a különböző termelési ágazatokról, eszközök és termékekről.

A muzeum köszönettel fogad a mezőgazdaság történetére vonatkozó tárgyakat, mintákat, könyveket stb., az adományozások azonban előzőleg az igazgatóság tudomására hozandók, a mely azok átvétele és elszállítása iránt intézkedik.

A muzeum a hétfői és ünnepeket követő napok kivételével mindennap d. e. 9 órától d. u. 1 óráig, szombaton pedig d. u. 7-ig díjtalanul látogatható.

IV. A szőlő- és bortermeles elömozdítására szolgáló intézmények.

A m. kir. központi szőlészeti kísérleti állomás és ampelologiai intézet (Budapest, II., Debrői-út 14—17.). Hivatása: a szőlőművelést, borkezelést, a szőlőbetegségeket s az ellenük való védekezést tudományos alapon tanulmányozni s az e célra szükséges kísérleteket megtenni.

Ezen célra az intézetnek négy laboratórium és megfelelő üvegházak, egy kisebb házi és egy nagyobb (a székesfővárosi állami) szőlőtelep állanak rendelkezésére.

Az intézet működésének tanulmányozása igazgatói engedélylyel történhet.

A m. kir. felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam Budapesten (II., Debrői-út 15. sz.) gazdasági akadémiát végzett egyéneknek egyéves tanfolyamon tudományos és gyakorlati alapon kiképzést ad. Szegénysorsuak esetleg ösztöndíjban is részesülhetnek. A felvételre évről-évre pályázat hirdettetik.

Pinczemesteri tanfolyam Budafokon (Kossuth Lajos-utca 48. sz.) pinczekezelésben és borgazdaságban gyakorlati és elméleti kiképzést nyújt. Erre szolgál

a Budafokon levő állami pincze, a melyben az összes állami vinczellériskolák és szőlőtelep bortermése (évenként minegy 5000 hektoliter) kezeltetik. Felvétetnek oly egyének, a kik valamelyik két éves tanfolyamú vinczellériskolát jó eredménnyel végeztek. A tanfolyam tandíjmentes, szept. 15-én kezdődik és egy évig tart; szegénysorsúak ösztöndíjban is részesülhetnek. A felvételre évről-évre pályázat hirdettetik.

A tanfolyam pinczéje a földművelésügyi minister engedélyével tekintendő meg.

A m. kir. vinczellériskolák: Bihar-Diószegen, Egerben, Nagyenyeden, Pozsonyban, közép nagyságú szőlőbirtokok kezelésére alkalmas, értelmes vinczelléreket nevelnek két éves, gyakorlati, részben elméleti tanfolyamon. Felvételi kellékek: négy elemi osztály végzése, 16 évet betöltött életkor, ép erős testalkat.) Vannak még *vinczellériskolák Kecskeméten, Ménesen, Tapolczán, Tarczalón és Pécsen,* melyek kisebb szőlőbirtokok kezelésére alkalmas egyszerű vinczelléreket, szőlőmunkásokat és munkavezetőket képeznek ki egy éves gyakorlati tanfolyamon. (Felvételi kellékek: Magyarul irni-olvasni tudás, ép erős testalkat; főleg oly egyének vétetnek fel, kik tényleges katonai szolgálatnak már eleget tettek.) Szegénysorsúak esetleg ingyenes ellátásra, vagy a tápdíj felének elengedésével is vétetnek fel. A felvételre évről-évre pályázat hirdettetik.

A m. kir. szőlészeti és borászati felügyelők Budapesten (VII., Murányi-u. 61.), Szegszárdon, Pécsen, Csáktornyan, Tapolczán, Pápán, Sopronban, Pozsonyban, Nyitrán, Munkácsen, Szatmár-Németiben, Egerben, Miskolczon, Tarczalón, Szilágyosmlyón, Bihardiószegen, Ménesen, Fehértemplomban, Kecskeméten, Szabadkán, Nagyenyeden, Dicsőszentmártonban, Balassagyarmaton és Marosvásárhelyen a szőlészeti és a borászati szakismeretek terjesztésére és a szőlőtermelő közönségnek felvilágosítás és útbaigazítás adására hivatottak. A felügyelők tanfolyamokat is tartanak, melyek helye és ideje a környéken közzététetik.

A m. kir. Miklós-szőlőtelep Kecskeméten: az immunis homoktalajon való szőlőgazdalkodás bemutatására s európai szőlővesszőtermelésre szolgál.

Az ország borvidékein megoszolva elhelyezett 28 állami amerikai szőlőtelep amerikai szőlővesszők és oltványok készítésére, fajták kipróbálására, tanfolyamok tartására, szakmunkások és munkavezetők kiképzésére szolgál.

Csálai és barackkai állami szőlőtelepek. (Arad vármegye, utolsó posta Arad, vasúti állomás: Csálatelepe.) Ezen nagy kiterjedésű telepek, melyeken 450 kat. hold amerikai és európai fajtájú szőlővessző-szaporító anyaültetvény és 350 kat. hold ojtványgyökereztető van, fajtiszta alanyvessző és fásoltványok termelésére szolgál. E telepek igazgatóságának székhelye: Arad (József-körút 7.)

Székesfővárosi állami szőlőtelep (Kőbánya). Célja, hogy mintaszerű kezelésben a központi szőlészeti kísérleti állomás és ampelologiai intézetnek nagyobb kiterjedésű gyakorlati kísérleti telepet biztosítson.

Külön kezelt szőlőtelepítvények a) Máriatelepe Somogyvármegyében (u. p. Balatonkeresztur, vasúti állomás: Máriatelepe), a Balaton partján. Kiterjedése 315 kat. hold. b) Kókúttapazd Somogy vármegyében (u. p. Hencse, vasúti állomás Hencse-Hedrahely). Kiterjedése 1200 kat. hold. Ezen telepítvények az állam közvetítésével környékbeli filloxerakárosult szőlősgazdák részére létesítettek.

Ezekon kívül állami közvetítéssel létesített szőlőtelepek vannak: Nyires, Őrszentmiklós határában (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.), Sóstói telep Pozsony határában

(Szabolcs vm.), Szőkehegyi és kopaszhegyi telepek, Császár határában (Komárom vm.), a nánai telep Pusztavám határában (Fejér vm.) és Bokod határában (Komárom vm.)

Állami szénkénegraktárak: Bihardiószegen, Ménesen, Tarczalon és ezeken kívül 78 bizományi szénkénegraktár a filloxerás szőlők kezelésére szükséges szénkéreghez juttatják a gazdaközönseget olcsón és könnyen.

A m. kir. országos központi mintapincze Budapesten (Földművelésügyi ministeri palota) a m. kir. földművelésügyi minister felügyelete alatt az okszerű borkezelés fejlesztésére és terjesztésére, a hazai borok előnyös értékesítésének és borkivitelünknek előmozdítására szolgál; bortermelők borainak kezelésével és eladásával foglalkozik.

A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló 1908. XLVII. t.-cz. végrehajtásában közreműködnek a főszolgabírói járásokban, rendezett tanácsú városokban, Budapest székes főv. kerületeiben megalakult «borellenőrző bizottság»-ok, melyek feladata a bortermelési és forgalmi viszonyokat az idézett t.-cz. szempontjából figyelemmel kísérni, az elkövetett kihágások kiderítésében a hatóságok segítségére lenni: a budapesti és kolozsvári állandó borvizsgáló szakértő bizottságok a kihágási eljárás során a borok szakértői megvizsgálására és véleményadásra hivatottak. Kihágási eljáráson kívül tehát kizárólag az érdekeltek magán tájékoztatása céljából a m. kir. vegykísérleti állomások a megállapított díjak lefizetése ellenében teljesítenek borvizsgálatokat.

V. A gyümölcsészet és kertészet előmozdítására szolgáló intézmények.

A m. kir. országos gyümölcsészeti és faternyésztési ministeri biztos Budapesten (Földművelésügyi ministerium) az ország gyümölcsfaternyésztését irányítja, a gyümölcsfaternyésztés, nemesfűz-mívelés, útbefásítás terjedését és a gyümölcsértékesítést előmozdítja, ebbe a szakmába vágó kérdésekben a faternyésztő és gyümölcsstermesztő közönségnek felvilágosításokkal és útbaigazítással szolgál.

Szerkeszti a hivatalos «Gyümölcskertész szaklapot, mely hónaponként kétszer jelenik meg. Előfizetési ára egy évi 2 korona. Előfizetéseket elfogad a kiadó-hivatal (Budapest, VI. ker., gr. Zichy Jenő-u. 3.).

A m. kir. kertészeti tanintézet Budapesten (I., Ménesi-út 45.) 3 éves kertész-képző tanfolyamon nagyobb kertészetek önálló vezetésére hivatott egyéneknek a kertészet összes ágaiban, valamint a modern szőlőművelésben teljes kiképzést nyújt; felvételi kellék hat középiskola elvégzése és egy évi gyakorlat igazolása. A kertészsegédek kétéves tanfolyamán három évi gyakorlattal bíró kertészsegédek képeznek tovább; időszakai tanfolyamai: gyümölcsstermesztési, konyhakertészeti, gyümölcsértékesítési tanfolyam, továbbá lelkészek, tanítók, útmesterek és útkaparók tanfolyama.

A tanintézet telepének megtekintése hétköznapokon az igazgató engedélyével történhet.

M. kir. kertészsegédiskola Baján. Három évi gyakorlattal bíró kertészsegédek továbbképzésére szolgál.

A m. kir. kertmunkásképző tanfolyamok: Lőcsén, Tordán Nagybocskón, a katonai szolgálatnak eleget tett, vagy az alól felmentett fiatal földművesekből kertés- és szőlőmunkásokat képeznek ki kétéves tanfolyamon.

A tanév mindenkor jan. hónap 15-én kezdődik és a következő évi jan. 10-én végződik. Felvételi kellékek: betöltött 18 éves kor, írni és olvasni tudás.

Kertgazdasági tanszék Orosházán. A polgári iskola tanulói és felnőttek számára, mintakerttel összekötve.

A fatenyésztési felügyelők és vándortanítók székhelye: Budapest, Máramarosziget, Ungvár és Végfalva.

Ezen állami szakközegek célja a gyümölcstermesztő közönséget szakszerű tanácssal és gyakorlati útmutatásokkal ellátni, továbbá a kerületükbe tartozó törvényhatóságokban a községi faiskolákra felügyelni és szakkiküldetéseken eljárni.

Állami faiskolák Budaörsön (Erzsébet-telep), Fogarason, Gödöllőn, Kecskeméten, Kisszebenben, Kisbéren, Lugoson, Mezőhegyesen, Pápán, Privigyén, Munkácson, Sepsiszentgyörgyön, Tarczalon, Tordán, Trencsénben, Ungvárott és Zilahon vannak.

Czéljük, hogy belőlük olcsón és hiteles fajtákban szerezhesse be mindenki azon gyümölcsfákat, melyekre szüksége van. Ezen faiskolák szolgáltatják azon vadsemete-készletet is, melyet a földmivelésügyi minister évenként tavasszal ingyen oszt ki a községek között.

A megrendelések december 10-ig közvetlenül a faiskolák kezeléséhez intézendők. A kezelés ár- és névjegyzékkel ingyen szolgál.

Állami gyümölcskísérleti telep: Tyeij (Hunyadm. u. P. Laszó, vasúti állomás: Hunyad-Dobra) községben 198 kat. holdnyi területen. Célja a nagyban termesztett gyümölcsfajtáknak kipróbálása és a hazai viszonyoknak megfelelő új fajták előállítására.

Mintagyümölcsös van Budaörs községben az Erzsébet királyné gyümölcs-telepen, továbbá Nagybocskó községben Máramarosmegyében.

Állami gyümölcsvédelmi állomás Nagybányán, növényi ellenségek, gombák, rovar- és állati kártételek ellen való eljárásoknak gyakorlati kipróbálása. Területe 25 kat. hold.

Állami nemes füztelepek Baján és Bustyaházán. Kosárfonásra alkalmas füz-fajták tanulmányozása és termesztése.

VI. Az erdészeti érdekek előmozdítására szolgáló intézmények.

A kir. erdőfelügyelőségek: Budapesten (VII., Damjanich-u. 28/a), *Pozsonyban, Turócszentmártonban, Besztercebányán, Miskolczon, Kassán, Ungváron, Máramarosszigeten, Debreczenben, Nagyváradon, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Brassóban, Nagyszebenben, Déván, Temesvárott, Szegeden, Pécsen, Győrött, Szombathelyen,* az erdőtörvény és az erdőgazdasági érdekek előmozdítása érdekében tett intézkedések végrehajtására hivatottak. Ezeket a teendőket Fiume város területére nézve a m. kir. földmivelésügyi ministerium I/A. 3. osztálya teljesíti.

Kopár, vízmosásos és futóhomok területek beerdősítésének előmozdítására az *állami csemetekertekből* erdei facsemeték ingyen osztatnak ki; az ez iránti kérések minden év december hó 15-éig közvetlen az illetékes kir. erdőfelügyelőségek útján terjesztendők fel. Az ily kopárokon teljesített sikeres erdősítések birtokosai indokolt eseteiben állami pénzsegélyben is részesíttetnek; állami támogatás nélkül foganatosított sikerült erdősítések — a mennyiben az évenként ez irányban közhírré tett pályázati versenyben részt vesznek — *jutalmaztatnak.*

A m. kir. bányászati és erdészeti főiskola Selmeczbányán: erdőmérnökökké képez ki érettségít tett egyéneket négy éves tanfolyamon.

A m. kir. erdőőri szakiskolák: Királyhalmán (Szeged mellett), *Vadászerdőn* (Temesvár mellett), *Liptóújváron* s *Görgényszentimrén* erdőőröket képeznek ki két éves tanfolyamon; felvételi kellékek: betöltött 17 éves és meg nem haladott 35 éves kor, ép, erős testalkat, elemi osztályok végzése, illetőleg írni, olvasni tudás.

A pályázati kérvényeket mindig az év július havának 15-éig kell benyújtani.

A m. kir. erdészeti kísérleti központi állomás Selmeczbányán és a külső állomások: Királyhalmán, Vadászerdőn, Liptóújváron és Görgényszentimrén az erdőgazdaság körében felmerülő kérdéseknek kísérletei, és tudományos kutatások útján való kiderítésére szolgálnak.

Á kísérletek eredményét «Erdészeti kísérletek» című időszakonként megjelenő folyóiratban teszi közzé, melyet a m. kir. földművelésügyi minister a hatóságoknak és az egyes érdeklődőknek díjtalanul küldi meg.

VII. Mezőgazdasági munkásügy.

A m. kir. földművelésügyi ministerium munkásügyi osztálya Budapesten (Földművelésügyi ministerium) nyilvántartja munkakereső munkásokat és a munkakeresők czímét. A gazdasági munkások helyes irányban működő önszegélyző egyleteit a földművelésügyi minister pénzbelileg vagy könyvek átengedése által segíjezi.

A földművesek tudakozódó irodája, Budapesten (Földművelésügyi ministerium) tájékoztatja a földműveseket a földművelésügyi ministeriumban eldöntés alá kerülő ügyeik mibenállásáról, továbbá felvilágosítást nyújt a földművesnépnek a földművelésügyi tárca ügyköréhez tartozó kérdésekben. Az iroda levélbeli megkeresésekre is válaszol.

Országos Gazdasági munkás- és cselédsegélypénztár (Budapest, V., Alkotmány-u. 16.) az önként belépő gazdasággal foglalkozó egyéneket (rendes és rendkívüli tagokat) és a kötelezőleg biztosítani rendelt gazdasági cselédeket baleset, baleset miatti rokkantság és halál, továbbá rokkantság, halál esetére a törvényben előírt módon befizetett tagsági, illetve befizetési díjak mellett segíjezi. A pénztárt és tagokat érdeklő ügyekben a községi előljáróság (városi tanács), illetve hol 50-nél több tag van, a helyi bizottság és a központi igazgatóság (Budapest, V., Alkotmány-u. 16. sz.) ad fölvilágosítást.

VIII. Telepítés.

A települni óhajtóknak telepítési ügyekben tájékozást és útmutatást nyújtanak, a települni vágyókat és a meg nem szállott telephelyeket nyilvántartják *a m. kir. állami jószágigazgatóság Aradon és a m. kir. telepítési felügyelőség Kolozsvárott.*

IX. A m. kir. ornithologiai központ Budapesten (VIII., József-körút 65. sz.)

A madárvonulás tüneményének tudományos földerítésével (Ornithophaenologia), továbbá a madarak észszerű, gyakorlati védelmével és telepítésével a mezőgazdaság érdekében, foglalkozik. Felvilágosítással szolgál a madarak gazdasági hasznáról vagy káráról, továbbá a hasznos madarak elszaporítása érdekében szükséges teendőkről. Szakfolyóirata az «Aquila».

Mind ezek az intézmények a szakmájukba vágó kérdésekben szóbeli, vagy írásbeli (nem bélyegköteles) megkeresésre ingyen és készséggel nyújtanak díjtalan fölvilágosítást. Működésük, a mennyiben díjazás megemlítve nincs, ingyenes, úgyszintén díjtalan az intézmények közegeinek helyszínre kiszállása, ha az közérdekből történik; magánérdekből történt kiszálláskor a kiküldött napidíjai és útiköltségei a megkereső félt terhelik. Az állatorvosi, gazdasági, szőlészeti, kertészeti akadémiákon, illetve tanintézeteken és iskolákon a tanítás tandíj fejében történik, de mindenikén rendszeresítve vannak állami és magánösztöndíjas, továbbá tandíjmentes helyek is, melyekről, valamint a felvétel kellékeiről, a kellő időben nyilvánosan hirdetett felhívások részletes felvilágosítást nyújtanak.

1851

/1866/

